

Landbrugsregnskaber i 100 år

1916-2015

DANMARKS
STATISTIK

Landbrugsregnskaber

i 100 år

1916-2015

Landbrugsregnskaber i 100 år 1916-2015

Udgivet af Danmarks Statistik

Maj 2017

Forsidefoto: Polfoto/Holger Damgaard (øverste), Polfoto (midterste) og Colourbox (nederste)

Pdf-udgave:

Kan hentes gratis på www.dst.dk/publ/Landbrug100aar

ISBN 978-87-501-2275-3

Adresser:

Danmarks Statistik

Sejrøgade 11

2100 København Ø

Tlf. 39 17 39 17

e-mail: dst@dst.dk

www.dst.dk

Forfattere:

Henrik Bolding Pedersen

Født i 1963

Chefkonsulent i Danmarks Statistik.

Ansæt i kontoret Fødevarerherv siden 2009.

Cand. Oecon. Agro. fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole

Steffen Møllenberg

Født i 1957

Specialkonsulent i Danmarks Statistik.

Ansæt i kontoret Fødevarerherv siden 2009.

Cand. Hort. fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole

Bidrag fra:

Seges, ved landskonsulent Arne Oksen m.fl.

Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi ved Københavns Universitet ved Seniorrådgiver Henning Otte Hansen, lektor Jesper Sølvér Schou m.fl.

Miljø- og Fødevarerministeriet, Landbrugs- og Fiskeristyrelsen ved specialkonsulent Knud Bjerre m.fl.

Signaturforklaring

- Nul
- 0 Mindre end en halv af den anvendte enhed
- 0,0 Mindre end 0,05 af den anvendte enhed
  - Tal kan efter sagens natur ikke forekomme
- .. Oplysning for usikker, giver ingen mening eller udeladt af diskretionshensyn
- ... Oplysning foreligger ikke
- * Foreløbige anslåede tal
- | Vandret eller lodret streg markerer databrud i en tidsserie.
Oplysningerne fra før og efter databruddet er ikke fuldt sammenlignelige

Som følge af afrunding kan summen af tallene i tabellerne afvige fra totalen

© Danmarks Statistik 2017

Du er velkommen til at citere fra denne publikation.

Angiv dog kilde i overensstemmelse med god skik.

Det er tilladt at kopiere publikationen til privat brug.

Enhver anden form for hel eller delvis gengivelse eller mangfoldiggørelse af denne publikation er forbudt uden skriftligt samtykke fra Danmarks Statistik.

Kontakt os gerne, hvis du er i tvivl.

Når en institution har indgået en kopieringsaftale med COPY-DAN,

har den ret til - inden for aftalens rammer - at kopiere fra publikationen.

Forord

Med udgivelsen af regnskabsstatistik for jordbrug 2015 har der været publiceret officielle regnskabsresultater for landbrug i Danmark i 100 år. Denne publikation har som formål at samle en del af materialet og se tilbage på udviklingen i landbruget og dets økonomi samt på de vigtigste ændringer i statistikproduktion og -arbejde. Samtidig er hovedtal fra landbrugsregnskaberne samlet i en tabel i statistikbanken, [JORD100](#).

I 1918 etableredes Det Landøkonomiske Driftsbureau med statsstøtte på foranledning af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab. Bureauet havde til opgave at indsamle og bearbejde regnskabsoplysninger fra landbruget og samtidig medvirke til udbredelse af regnskabsføring. De første regnskaber blev indsamlet for driftsåret 1916/17. Statistisk Årbog refererer første gang regnskabsresultaterne for landbrug i udgaven for 1923.

Statistikken blev ved Danmarks indtræden i EF i 1973 grundlag for Danmarks indberetninger til den fælleseuropæiske regnskabsdatabase, Farm Accountancy Data Network, FADN, hvor data bliver anvendt til at monitorere den fælles landbrugs politik.

I 2009 blev regnskabsstatistikker for primære erhverv overflyttet fra Fødevarøkonomisk Institut under Københavns Universitet til Danmarks Statistiks kontor for Fødevarerhverv.

I publikationen indgår tre eksterne bidrag. SEGES har skrevet om samarbejdet mellem landbrugets rådgivning/regnskabskontorer og statistikken. Landbrugs- og Fiskeristyrelsen samt Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi ved Københavns Universitet (IFRO) om anvendelse af statistikken i myndighedsbetjeningen, og endelig har IFRO skrevet om anvendelse af statistikken i den landbrugsøkonomiske forskning.

Danmarks Statistik, maj 2017

Jørgen Elmeskov, rigsstatistiker

Henrik Bolding Pedersen, chefkonsulent

Indholdsfortegnelse

Sammenfatning	7
1. Landbruget i Danmark 1916-2015	10
1.1 Udvikling i areal og husdyrbestand.....	10
1.2 Landbruget i Danmark ved statistikkens start.....	12
1.3 Mellemkrigsårene	14
1.4 1940'erne: 2. Verdenskrig og tiden der fulgte.....	15
1.5 1950'erne og 1960'erne: EF, EFTA og komplicerede landbrugsordninger	16
1.6 1970'erne: Danmark i EF.....	17
1.7 1980'erne og frem: Justeringer i den fælles landbrugspolitik.....	17
2. Mekanisering og specialisering af landbruget.....	19
2.1 Virkning af stigende produktivitet.....	19
2.4 Specialiseringen af landbruget efter 1973	23
3. Regnskabstal for 100 år	25
3.1 Bruttoudbytte	27
3.2 Driftsomkostninger	29
3.3 Kapital	30
3.4 Resultatmål	31
3.5 Gæld.....	36
4. Statistikens udarbejdelse	38
4.1 Udvælgelse og repræsentativitet i de tidlige år.....	38
4.2 Udvælgelse og repræsentativitet efter EF-tilslutningen	39
4.3 Vægtning i de tidlige år – og før EDB anvendelse.....	39
4.4 Vægtning fra 1960'erne og efter EF-tilslutning	40
4.5 Fælles regnskabssystemer i landbruget.....	41
5. EU – FADN	43
5.1 Dansk deltagelse i FADN	43
5.2 FADN-krav påvirker regnskabsstatistikken.....	44
5.3 Offentliggørelse af FADN-data	44
5.4 FADN-komiteén.....	45
6. Anvendelse af regnskabsstatistikken i forskningen	46
7. Regnskabsstatistikken og Myndighedsbetjening	49
8. Regnskabsstatistikken og erhvervet	51
9. Publikationer.....	54
10. Kilder	57

Sammenfatning

100 år med regnskabsresultater for landbrug beskriver et stykke Danmarkshistorie. Baggrunden for statistikken var, at Det Landøkonomiske Driftsbureau blev etableret i 1918 med det formål at indsamle og bearbejde regnskabsdata fra landbrug.

Blandt publikationens hovedresultater kan nævnes:

- Udviklingen i den danske økonomi har betydet, at det primære landbrugs bidrag til BNP i dag udgør omkring 2 pct. mod godt 20 pct. for 100 år siden.
- Dansk landbrug har igennem 100 år gennemgået en kraftig strukturudvikling fra mange små alsidige landbrug til få specialiserede heltidslandbrug og et større antal deltidsbedrifter, hvor hovedindtægten ikke stammer fra landbrug.
- Stærkt samarbejde med landbrugets rådgivning har sikret en automatiseret og ensrettet dataindsamling, men også at data og analyser er baseret på et fælles grundlag i offentlig og erhvervsrettet anvendelse.
- I alt er der i løbet af 100 år indsamlet og bearbejdet godt 144.000 landbrugsregnskaber til statistik.
- I en 20 årig periode efter 2. Verdenskrig udviklede landbruget sig hastigt, og motoriseret trækraft i form af traktorer erstattede den store bestand af arbejdsheste.
- Landbrugsarealet i Danmark er i løbet af 100 år reduceret med 13 procentpoint til 61 pct.
- Mekanisering og specialisering har givet mulighed for udnyttelse af stor-driftsfordele og medvirket til en kraftig strukturudvikling mod færre og større bedrifter. I 2015 er den gennemsnitlige bedrift 72 ha mod 17 ha i 1965.
- Af landbrugets driftsformer udviser pelsdyrbedrifter i de senere år i gennemsnit det højeste afkast.
- Gennem de seneste 10 år har afkastningsgraden for svinebedrifter med 1,7 pct. i gennemsnit været lavere end for kvæg (1,9 pct.) og for planteavl (2,1 pct.).
- Afkastet fra svin og pelsdyr udviser en klart mere cyklisk tendens end fra kvæg og planteavl, der også har været kraftigere reguleret, fx af mælkekvoter.
- Handelsværdien af landbrugets aktiver er steget kraftigt de seneste 20 år til 227.000 kr. pr. ha i 2015, hvilket har medvirket til en lavere afkastningsgrad. Gælden er også steget og udgør 151.000 kr. pr. ha i 2015.
- I årene frem til 1975 steg arbejdsproduktiviteten hurtigere end bedriftsstørrelsen, hvilket betød, at landmændene kunne erstatte folkehold med dels maskiner dels egen arbejdskraft. Siden 1975 er bedrifterne vokset mere i størrelse end arbejdsproduktiviteten, hvilket har betydet relativt flere ansatte pr. bedrift.
- I en årrække frem til omkring 1960 var der ca. 200.000 landbrugsbedrifter i Danmark. Antallet er herefter faldet støt til ca. 37.000 landbrugsbedrifter i 2015.
- Af landbrugets bruttoudbytte fra husdyr udgør svin og kvæg i alle år over 90 pct. Herunder har svin udgjort en stigende del.

- I begyndelsen af perioden blev der oprettet husmandsbrug med statsstøtte – senere blev husmandsbrug for små til at man kunne leve af dem. Fra ca. 1960 blev en stor del af de små brug enten deltidsbrug, eller de blev nedlagt som selvstændige enheder og lagt sammen med andre brug.
- Landbruget var gennem hele perioden afhængigt af handel med udlandet af hensyn til eksport af svin, mælk, æg mv. men også pga. import af foder og gødning.
- Den internationale handel med landbrugsvarer var indtil Danmarks indtræden i EF ofte reguleret af tosidede handelsaftaler med landene omkring os. Efter indtræden i EF har handlen været mere fri mellem landene inden for EF, der senere blev til EU.
- Landbrugsstøtte og regulering af landbrugsproduktionen var et nationalt anliggende, inden Danmark kom i EF – herefter blev det i langt højere grad besluttet af EF/EU.
- To verdenskrige skabte uorden i det gældende handelsmønster. Under begge krige havde landbruget alligevel en relativt god økonomi.
- Danmarks indtræden i EF og teknologisk udvikling fik betydning for de statistiske metoder. Hvor udvælgelsen af regnskaber tidligere var overladt til indberettende kontorer, blev der nu foretaget en stratificeret udvælgelse og vægtning af bedrifterne.

Danmarks Statistik og regnskabsresultater for landbrug

Statistik Bureau (nu Danmarks Statistik) etableres kort efter vedtagelsen af Danmarks grundlov i 1849. Den første chef **Adolph Frederik Bergsøe** (chef for det statistiske bureau 1850-1854) havde allerede i 1847 som assistent ved den danske stats statistik anstillet vurdering af indtægter og udgifter ved en fæstegård på ca. 6 tdr. hartkorn eller 50-60 tdr. land god jord.

1. april 1918 oprettedes **Det Landøkonomiske Driftsbureau**. Der havde forinden været et forarbejde i regi af Landhusholdningsselskabet og professor T. Westermann fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. I forarbejdet deltog også som særlig indbudt **Adolph Jensen** (departementschef 1913-1937) fra Det Statistiske Departement (nu Danmarks Statistik). Det Landøkonomiske Driftsbureau fik som opgave at indsamle og bearbejde regnskabsoplysninger fra landbruget og medvirke til udbredelsen af regnskabsføring. Bureauet har udgivet regnskabsresultater for danske landbrug i hele perioden for driftsårene 1916/17 til 1975/76, hvorefter bureauet blev omdannet til **Jordbrugsøkonomisk Institut**, (*senere Statens Jordbrugsøkonomiske Institut, Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, Fødevareøkonomisk Institut og nu Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi*) som *sektorforskningsinstitut* udgav regnskabsstatistikken frem til regnskabsåret 2007. I alle år var der et udvalg eller en bestyrelse bag driftsbureauet eller instituttet, hvor det Statistiske Departement/Danmarks Statistik var repræsenteret, typisk ved kontorchefen for **landbrugskontoret**. Fra 1923 sad fx kontorchef **Einar Cohn** (departementschef 1936-1955) indtil 1937, hvor han året inden havde overtaget departementschefstillingen.

I regeringsgrundlaget 2007 blev der lagt op til at samle al officiel landbrugsstatistik på Danmarks Statistik. Det medførte en overflytning af alle statistikaktiviteter fra Fødevareøkonomisk Institut, der nu hørte under Københavns Universitet, pr. 1. januar 2009. Siden har Danmark Statistik varetaget regnskabsstatistikkerne for fødevarerområdet.

- Ved Danmarks indtræden i EF benyttedes den allerede eksisterende regnskabsstatistik til at opfylde Danmarks forpligtelser overfor EU's informationsnet for landøkonomisk bogføring, Farm Accountancy Data Network (FADN). FADN blev etableret i 1965 og har for hvert land en forordningsbestemt stikprøve af regnskaber for landbrugsbedrifter.

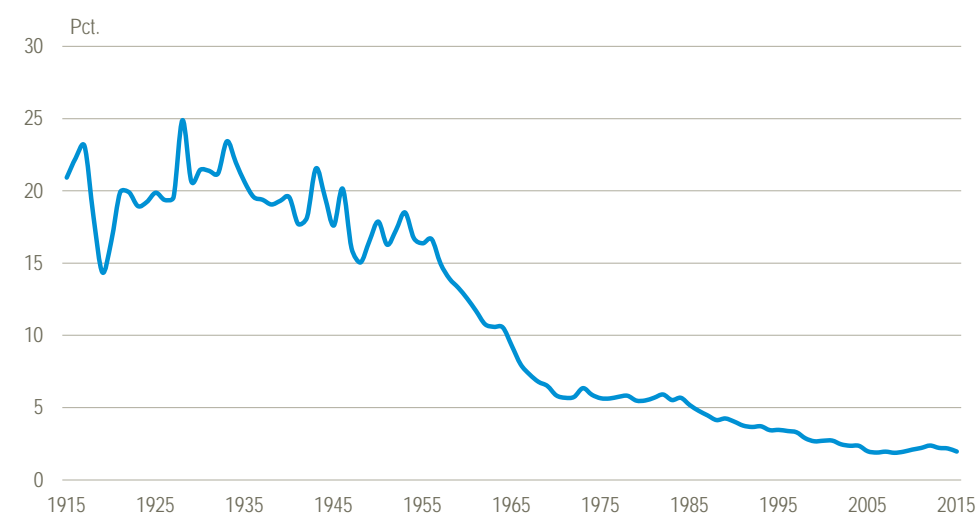
- Statistikken nyder en høj troværdighed og er en vigtig del af et solidt vidensgrundlag for administration og politikudvikling.
- Der er et stærkt samarbejde om forskningsanvendelse med Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi ved Københavns Universitet.

1. Landbruget i Danmark 1916-2015

Primær landbrugsproduktion udgør i dag omkring 2 pct. af bruttonationalproduktet

Landbrugets primære produktion udgør i dag omkring 2 pct. af værdien af Danmarks samlede produktion målt i nationalregnskabet. Over tid er landbrugets andel blevet mindre fra et niveau på omkring 20 pct. frem til 1950. Særligt i perioden efter 2. Verdenskrig var landbrugsproduktionens andel aftagende. I denne periode tog industrialiseringen for alvor fart, og landbruget gennemgik en mekanisering, hvilket betød øget produktivitet og afvandring af arbejdskraft fra landbruget. Mekaniseringen illustreres i senere afsnit.

Figur 1 Landbrugets værdiandel af den samlede danske produktion

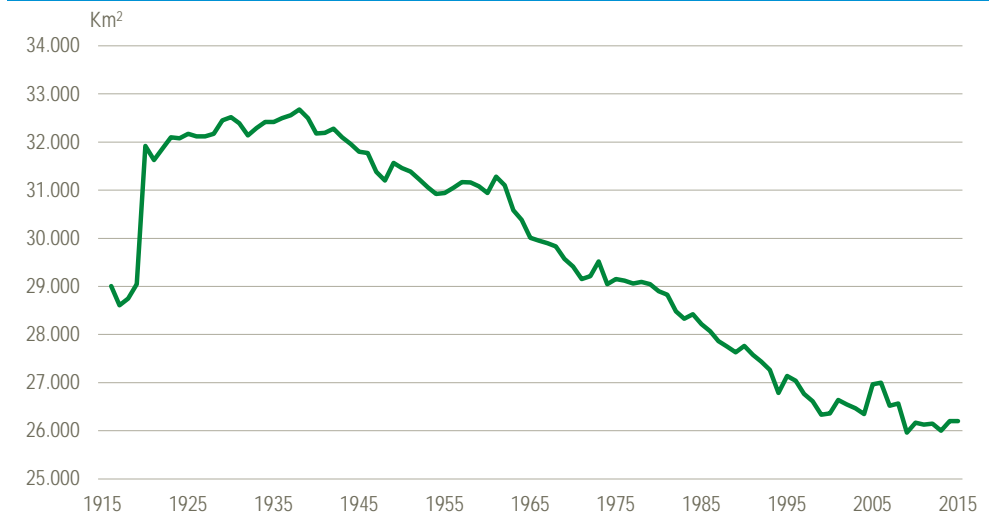
Kilde: www.statistikbanken.dk/NABP69 for årene 1966-2015. For årene før 1966 er brugt oplysninger fra Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark, bind II: 1914-1970.

1.1 Udvikling i areal og husdyrbestand

Landbrug er dominerende i arealanvendelsen

Landbruget fylder meget i Danmark sammenlignet med andre lande. Af Danmarks 42.925 km² udgør landbrugsarealet 61 pct. i 2015. For hundrede år siden var andelen af landbrugsjord helt oppe på 74 pct., men mere skov og behov for arealer til byudvikling og infrastruktur har gradvis reduceret landbrugsarealet.

Figur 2 Danmarks landbrugsareal

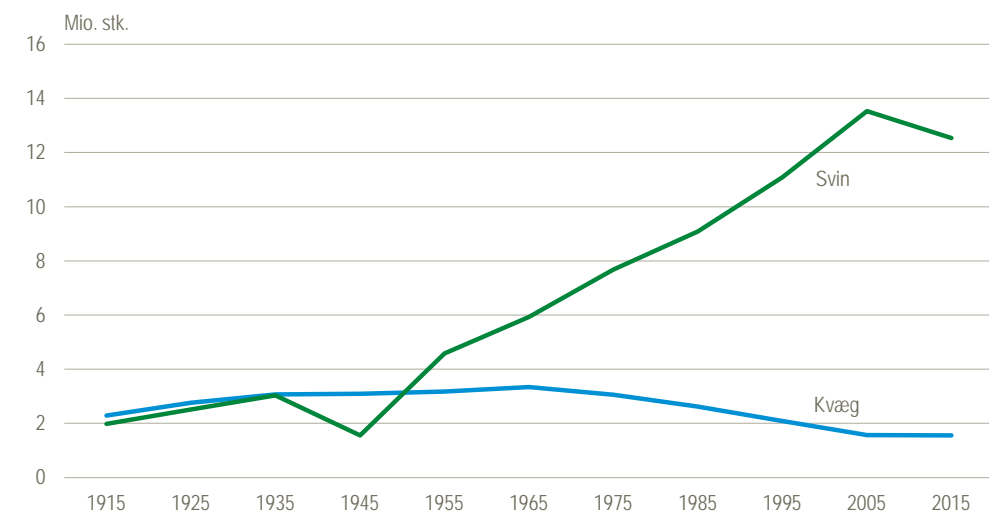
Anm.: Sønderjylland indgår i opgørelsen fra 1920.

Kilde: Statistik Årbog, landbrugstælling, flere årgange.

Er kurven knækket for svinebestanden?

Bestanden af kvæg og svin er opgjort af Danmarks Statistik ved periodiske tællinger. Bestanden af kvæg kulminerede i 1960'erne, mens svinebestanden – bortset fra et fald under 2. Verdenskrig – er vokset støt til 13,5 mio. svin i 2005, hvorefter bestanden er faldet til 12,5 mio. svin i 2015.

Figur 3 Danmarks bestand af kvæg og svin

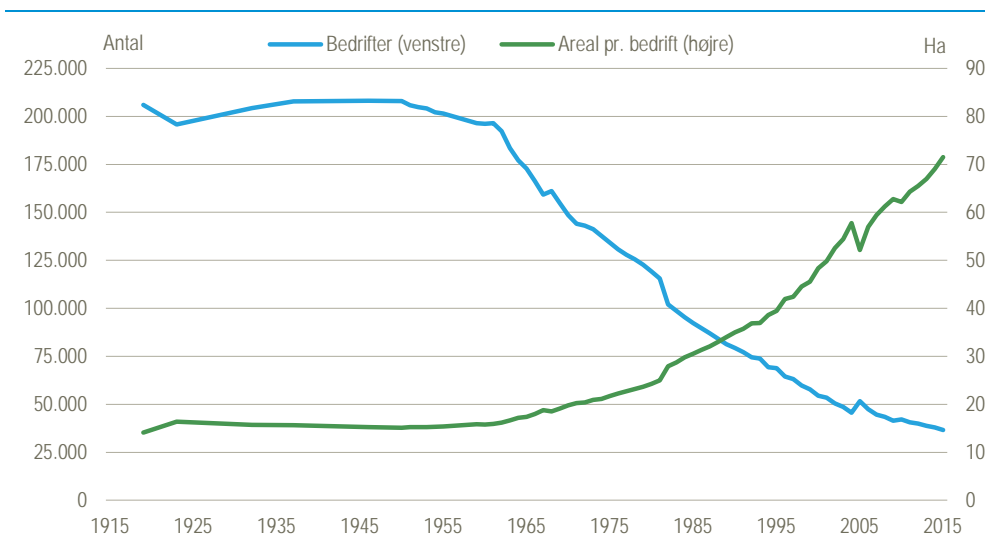

Kilde: Statistik Årbog, landbrugstælling, flere årgange.

Strukturudviklingen tog for alvor fart fra 1950

Antallet af landbrugsbedrifter var i en lang periode frem til omkring 1950 forholdsvis konstant med et antal på godt 200.000 bedrifter, hvilket sammenholdt med det samlede landbrugsareal gav en gennemsnitsstørrelse pr. bedrift på ca. 15 ha. Da mekaniseringen og sidenhen specialiseringen, se herom i afsnit 2, satte ind, har det medført et fald i antallet af bedrifter og en stigning i gennemsnitsarealet pr. bedrift.

Figur 4 Landbrugsbedrifter og areal pr. bedrift

Kilde: Statistik Årbog, landbrugstælling, flere årgange.

Antal bedrifter defineres lidt forskelligt i periodens løb, fx er gartnerierne først med fra sidst i 1960'erne. Det kan nævnes, at der fx i 1963 var 5.101 gartneriejendomme, som ikke var med. I de seneste år er mange af de mindste bedrifter ikke med pga. en nedre afgrænsning målt i Standard Output. Det skønnes, at der i 2015 er knap 7.000 bedrifter på mindre end 5 ha med begrænset husdyrhold, som således ikke er med i tællingen. Til sammenligning indgik der i 1956 39.143 bedrifter med 0,55-5 ha.

Tabel 1

Population af landbrugsbedrifter, areal, husdyr og traktorer

	1916	1925	1935	1945	1955	1965	1975	1985	1995	2005	2015
1 Landbrugsareal	2 901	3 217	3 242	3 180	3 094	3 001	2 915	2 822	2 714	2 697	2 620
	1.000 ha										
2 Bedrifter	206	206	204	208	201	173	134	92	69	52	37
3 Traktorer	...	2	7	13	60	133	183	169	151	113	80
4 Heste	515	536	521	558	308	53	58	32	18	54	58
5 Hornkvæg	2 290	2 758	3 072	3 091	3 179	3 345	3 060	2 618	2 090	1 570	1 552
6 Svin	1 983	2 517	3 036	1 560	4 579	5 934	7 682	9 089	11 084	13 534	12 538

Kilde: Statistik Årbog, flere årgange, nærmeste landbrugstælling.

1.2 Landbruget i Danmark ved statistikkens start

Organiseret erhverv

Ved oprettelsen af Det Landøkonomiske Driftsbureau ved slutningen af 1. Verdenskrig var det for længst slut med den gamle naturaløkonomi. Således producerede landbruget først og fremmest med henblik på afsætning til markedet. Man havde i den sidste fjerdedel af 1800-tallet etableret andelsmejerier og andelsslagterier, og indkøb af foderstoffer og kunstgødning var ligeledes organiseret.

Antal brug steget til 200.000

Antallet af bedrifter var steget fra ca. 70.000 omkring 1850 til ca. 200.000 omkring 1. Verdenskrig dels i forbindelse med opdeling af gårde i mindre husmandsbrug, men også fordi større arealer blev dyrket.

Fremgang allerede før 1. Verdenskrig Landbruget havde oplevet en fremgangsperiode produktions- og produktivitetmæssigt, og dette havde bl.a. resulteret i, at eksporten af animalske landbrugsvarer var vokset støt. Nogle få regnskaber fra århundredskiftet til 1. Verdenskrig viste stor stigning i indtjeningen.

Høje priser under krigen Under krigen steg behovet for fødevarer, og man kunne afsætte alt, hvad der kunne produceres, til høje priser. Produktpriserne steg til det tredobbelte, og selv om omkostningerne også steg, blev nettoresultatet forøget betragteligt.

Danmark omkring 1917 ifølge Statistisk Årbog

I regnskabsstatistikens første regnskabsår var der krig i verden, 1. Verdenskrig. Danmark deltog ikke, og dele af samfundet, bl.a. landbruget, nød godt af, at de krigsførende lande havde brug for de varer, der blev produceret. Dog var det svært at skaffe visse importvarer. Et kig på Statistisk Årbog fra 1917 giver fx følgende indblik i danskernes hverdag:

En gennemsnitlig årsløn for mandligt "tyende" i landbruget var på 795 kr. i 1915. Af lønnen var de 354 kr. værdi af kosten. En kvinde i landbruget havde tilsvarende en årsløn på 569 kr. Den daglige nettoarbejdstid var på godt 8 timer om vinteren og godt 10 timer om sommeren.

I byerhvervene lå timelønnen i 1917 for faglærte i provinsen på ca. 50-75 øre (fx bogbinder 57,0 øre og murer 72,6 øre) og for ufaglærte på ca. 30-60 øre (fx i bomuldsvæverier fik kvinder 33,3 øre og mænd 48,7 øre). I København var timelønnen lidt højere. Den daglige arbejdstid var oftest på 9-10 timer.

En tjenestemandsfamilie, som i 1916 havde en årlig indtægt på mellem 3.000 og 4.000 kr. og bestod af 3,93 personer, havde fødevarerudgifter på 1.039 kr. ud af samlede udgifter på 3.471 kr. En provinsbyarbejderfamilie på 5,0 personer havde i 1909 en årlig udgift til mad på 673 kr., hvilket var 46,3 pct. af den samlede forbrugsudgift. Maden bestod bl.a. af 326,5 kg rugbrød, 290 kg kartofler og 90,5 kg fersk kød. For en landarbejderfamilie på 4,7 personer var madudgiften på 563 kroner, hvilket var 61,2 pct. af de samlede forbrugsudgifter. Maden bestod her bl.a. af 379,3 kg rugbrød, 465,3 kg kartofler og 60,2 kg fersk kød.

Detailprisen på 4 kg rugbrød var i 1909 på 60 øre, men var i 1917 steget til 89 øre. 50 kg kartofler kostede 292 øre i 1909 og 518 øre i 1917. 1 kg kalvekød kostede 85 øre i 1909, men 195 øre i 1917. Under 1. Verdenskrig var der fastsat maksimalpriser på en lang række varer, men der var samtidig indført rationering.

Statistisk Årbog var for øvrigt allerede i 1917 en publikation på 260 sider. Som i nutiden fandtes teksterne på to sprog, hvoraf det andet sprog var fransk indtil 1951. Først fra 1952 var Statistisk Årbog på dansk og engelsk. Statistisk Årbog findes i [pdf-version](#) på Danmarks Statistiks hjemmeside tilbage til 1896.

Mindre besætninger af husdyr 1. Verdenskrig medførte, at besætningerne blev reduceret, fordi den nødvendige foderimport udefra blev afbrudt. I krigens første år var der fx fortsat import af gødning, men mod slutningen af krigen faldt mængden af importeret gødning kraftigt.

1.3 Mellemlkrigsårene

Dyre dyr Priserne på husdyr steg fortsat, og da man efter krigen ville reetablere besætningerne, var det til højere priser. Først i 1921 faldt priserne på animalske produkter verden over. I første omgang gav det landbruget problemer, men allerede året efter steg priserne igen, først og fremmest fordi kronens værdi faldt. Midt i 1920'erne faldt priserne igen, idet kronens værdi igen steg pga. en beslutning fra regeringen og Nationalbanken. Prisudviklingen for bl.a. landbrugsprodukter fremgår af figur 7.

Verden i økonomisk krise 1929 satte den store økonomiske depression ind verden over. Kornpriserne faldt til det halve fra 1929 til 1931, hvilket i første omgang kunne være en fordel, fordi Danmark importerede foderkorn. Men dansk landbrug fik store afsætningsmæssige problemer på hovedmarkederne, hvor arbejdsløsheden udviklede sig voldsomt. Tyskland forhøjede tolden for kvæg og smør, og England indførte for første gang told på smør og æg. Også baconeksporten kom i problemer, og Danmark måtte i bytte for landbrugseksport til England øge sit forbrug af engelske varer, som fx kul.

Tosidede handelsaftaler Verdenshandlen hvilede i stort omfang på tosidede aftaler landene imellem, som skulle sikre, at de købte lige meget af hinanden. Handelsaftalerne gjorde statslige indgreb nødvendige for bl.a. at styre produktionen.

Kilde: Landbrugets økonomi i 50 år 1918-1968, Det Landøkonomiske Driftsbureau

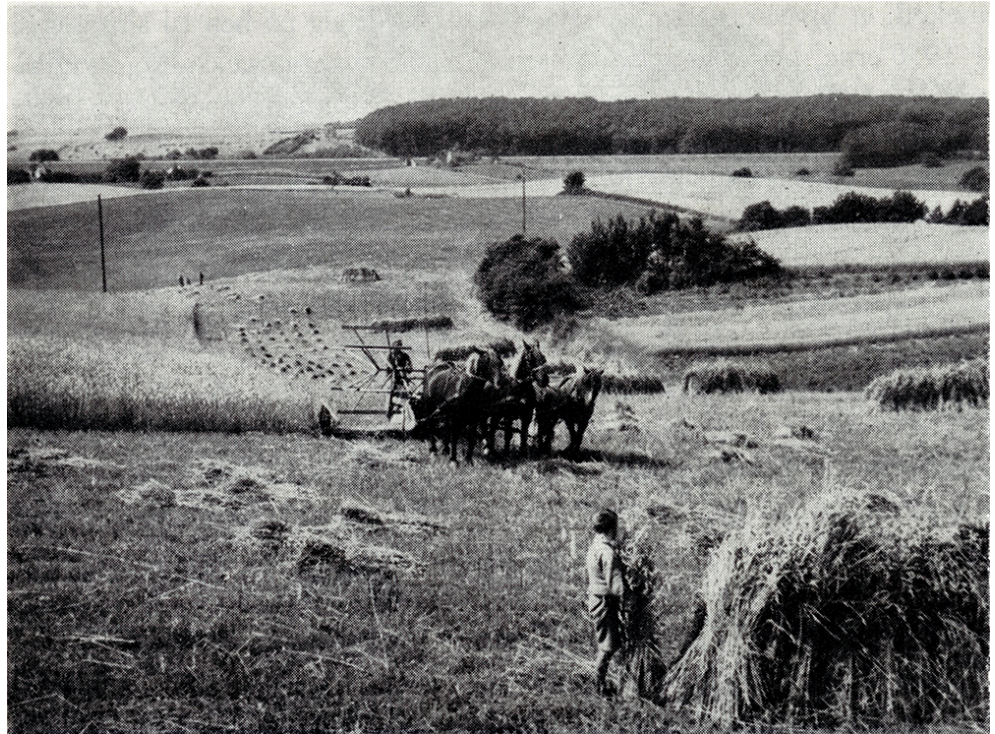
Kriseforanstaltninger – hjælp til forgældede landbrug Den danske stat indførte kriseforanstaltninger: I 1931 blev der ydet tilskud til betaling af skatter og renter til de mest forgældede landbrug, og året efter en henstandsordning. I 1933 blev kronekursen sænket, hvilket øgede værdien af den danske eksport. I 1933 indførte Danmark en kornordning med importafgift, hvorved den danske kornpris kunne holdes fast på 15 kr. pr hkg rug og hvede, 14,50 kr. for byg og 14 kr. for øvrige kornsorter. Afgifterne blev samlet i en fond, som blev udloddet til landbrug med under 10.000 kr. jordværdi.

Svinekort Svin, som blev leveret til slagterierne, skulle helst ledsages af et såkaldt svinekort, hvilket gav anledning til ekstra høj betaling. Svin, som leverandøren ikke havde

tilstrækkeligt antal kort til, blev betalt med en lavere pris. Også for kvæg, smør, sukker og kartoffelmel blev der indført forskellige ordninger.

*Landbrug i gæld
i 1930'erne*

I 1936 blev der indført en ordning, så landbrugere, der havde en gæld, der oversteg 110 pct. af panteværdien, kunne opnå saneringslån til betaling af gæld. Saneringslåneene måtte ikke overstige 25 pct. af panteværdien, og kreditorerne fik deres tilgodehavende udbetalt i 4,5 pct. statsobligationer. Landmændene betalte varierende procent i rente, afhængig af landbrugets afkastningsgrad, dog skulle renten ligge mellem 1,5 og 6 pct.

Kilde: Landbrugets økonomi i 50 år 1918-1968, Det Landøkonomiske Driftsbureau

1.4 1940'erne: 2. Verdenskrig og tiden der fulgte

*Faldende
landbrugsproduktion,
som nemt kunne afsættes*

Krigens udbrud i 1939 ændrede situationen for landbruget. Hvor der i 1930'erne havde været overskudsproduktion, var der nu afsætning for alt, hvad der kunne produceres. Som under 1. Verdenskrig faldt produktionen, idet det var vanskeligt at importere foderstoffer og gødning. Det gik især ud over bestanden af svin og høns, mens det lykkedes bedre at bevare kvægbesætningerne, hvor foderet i højere grad er hjemmeproduceret.

*Olieholdigt frø og planter
til tekstil*

Der var nogle ændringer blandt afgrøderne - arealerne med olieholdigt frø (sennep og oliehør) og med spindstoffer (spindhør og hamp) til tekstilindustrien blev udvidet, og der var også flere grøntsager og kartofler samt flere sukkerroer. Også arealet med cikorieodder steg, i 1942 var der 1.217 ha – formodentlig til produktion af kaffeestatning. Der blev som under 1. Verdenskrig indført maksimalpriser og rationering.

*Genopbygning af
produktionsapparatet*

Landbrugets økonomi i krigsårene var bedre end i de forgangne ca. 15 år, men efter krigens slutning var der et betydeligt genopbygningsarbejde for igen at bringe produktionsapparatet op på et tilfredsstillende niveau.

Igen eksport til England

Efter krigen koncentrerede man sig om at genetablere eksporten til England, som havde været afbrudt i krigsårene. Imidlertid ville englænderne ikke betale så meget for landbrugsvarerne, som tyskerne havde gjort under besættelsen, og kursen på

engelske pund blev fastsat til et lavere niveau end i 1930'erne. Englænderne indvilligede dog i at betale det, tyskerne havde betalt, i de første måneder efter krigen.

Prisen på smør, flæsk og æg skulle op

For at afbøde virkningen af lavere eksportpriser ydede regeringen tilskud til især smør, flæsk og æg for at holde afregningspriserne højere end det, forbrugerpriserne kunne betinge. I slutningen af 1940'erne fik man forhandlet sig til højere priser på det engelske marked, og de nævnte subsidier blev efterhånden afskaffet.

Højere dollarkurs

I 1949 blev dollarkursen hævet fra 4,79 kr. til 6,92 kr., hvilket især medvirkede til højere importpriser. Aftaler om højere eksportpriser på landbrugsvarer til England resulterede i forskellige tiltag for at holde de danske forbrugerpriser nede. Også korn blev reguleret.

1.5 1950'erne og 1960'erne: EF, EFTA og komplicerede landbrugsordninger

Romtraktaten underskrives

I 1957 blev Romtraktaten underskrevet af Vesttyskland, Frankrig, Italien, Holland, Belgien og Luxemburg. EF var en realitet.

Der skulle opnås selvforsyning med fødevarer i EF

Etableringen af EF fik stor betydning for dansk landbrug, idet traktaten mellem de seks lande indeholdt en aftale om fælles landbrugsordninger på den måde, at man først og fremmest sikrede landbrugsproducenterne inden for fællesmarkedslandenes område, på bekostning af de lande som hidtil havde eksporteret landbrugsvarer dertil. I de første årtier efter krigen var medlemslandene interesseret i at øge produktionen for at blive selvforsynende med fødevarer. Derfor blev landbruget sikret en mindstepris for varerne, som normalt havde været højere end verdensmarkedsprisen.

EFTA manglede landbrugsaftale

Som modtræk til EF tog England initiativ til oprettelsen af EFTA, som foruden Storbritannien kom til at bestå af de skandinaviske lande samt Østrig Schweiz og Portugal. EFTA, som blev dannet i 1960, er en frihandelsorganisation, men den indeholder ikke som EF en generel aftale om landbrugspolitikken. Allerede i 1961 og igen i 1967 søgte Danmark, Storbritannien, Irland og Norge om medlemskab af EF, men den franske præsident, Charles de Gaulle, nedlagde veto imod det pga. modvilje mod optagelse af Storbritannien. Først da de Gaulle trådte tilbage i 1969, blev det muligt, og de fire lande minus Norge blev EF-medlemmer fra 1. januar 1973.

Toldlettelser på industrivarer

EFTA åbnede først og fremmest op for toldlettelser på industrivarer. Danmark opnåede dog nogle toldlettelser for landbrugsvarer til EFTA-lande samt del i importkvoter. Fx fik Danmark i 1964 47 pct. af markedsforsyningen af bacon til det britiske marked samt en kvote på ca. 100.000 tons smør.

Faste priser på brødkorn og reducerede ejendomsskatter

Dansk landbrug gik i 1958 i forhandling med landbrugsministeren med henblik på at forbedre landmændenes forhold bl.a. ved at forbedre afsætningen af landbrugsvarer på hjemmemarkedet. Forhandlingerne førte til lettelser i ejendomsskatterne på 17 mio. kr., og i forbindelse med overenskomstforhandlingerne på arbejdsmarkedet i 1958 blev der fra regeringens side afgivet løfte om gennemførelse af visse ordninger til støtte for landbruget for at sikre et forlig mellem arbejdsmarkedets parter. Der blev tale om en brødkornsordning, hvor der blev fastsat en afleveringspris på 48 kr. pr. hkg kg hvede, 45 kr. pr. hkg rug samt et opbevaringstillæg. For foderkorn blev der fastsat udligningsafgifter, når importprisen kom under 37 kr. pr. hkg for hvede og milokorn (sorghum), 40 kr. for byg og 42 kr. for majs – dog skulle mindsteprisen reduceres, hvis flæskeprisen faldt til under 3,65 kr. pr. kg. Endvidere blev der indført en statsgaranteret mindstepris på 6 kr. pr. kg smør.

Bemyndigelseslov og afgift på flæsk

Landbrugsministeren blev bemyndiget til at fastsætte regler for eksporten og pålægge afgifter på både den og de øvrige landbrugsvarer. Afgifterne skulle indgå i

fonde til fremme af landbrugseksporten. Bemyndigelsesloven blev taget i brug i 1961, da prisen på flæsk på hjemmemarkedet kunne blive pålagt en afgift på op til 50 øre pr. kg, hvis provenu blev stillet til rådighed for eksportsvineslagteriernes salgsforening til prisudligning og markedspleje til fordel for producentpriserne.

Tilskud og nedsættelse af kunstgødningspriser

Bemyndigelsesloven resulterede i, at 250 mio. kr. blev stillet til rådighed til refusion af grundskyld, tilskud til malkekøer samt et særligt ejendomstilskud, som blev udloddet til små landbrugsbedrifter. Endvidere blev landbrugsministeren bemyndiget til at yde 50 mio. kr. årligt til nedsættelse af kunstgødningspriserne. Endelig blev 150 mio. kr. stillet til rådighed for afsætningsorganisationerne til fremme af afsætning af landbrugsprodukter.

De nævnte landbrugsordninger blev yderligere udbygget i de følgende år.

1.6 1970'erne: Danmark i EF

NORDEK aflyses

I 1968 blev der på dansk initiativ indledt forhandlinger om en nordisk toldunion, der blev kaldt NORDEK. Traktaten var egentlig klar til underskrivning ved indgangen til 1970. Charles de Gaulle var imidlertid i 1969 gået af som fransk præsident, og det blev dermed muligt for Danmark og Norge at blive optaget i EF, og i 1970 blev NORDEK-planerne opgivet.

Forhandlinger med fire lande, men nej i Norge

EF indledte optagelsesforhandlinger med Storbritannien, Danmark, Norge og Irland, men i Norge viste en folkeafstemning flertal imod optagelse i EF.

Vigtigt hurtigt at få del i fælles landbrugspolitik

For Danmark var det vigtigt, at landbruget fik fuldt udbytte af EF's fælles landbrugspolitik så hurtigt som muligt. Ved at få del i de højere priser på landbrugsvarer i EF kunne man afvikle de nationale støtteordninger og alligevel øge indtjeningen for de danske landmænd.

Ikke fremgang for landbruget ifølge regnskabsstatistik

Regnskabsstatistikken viser ikke egentlig fremgang for landbruget efter optagelsen i EF – men vi ved ikke, hvordan det ville være gået uden EF. Formodentlig ville der fortsat have været nationale støtteordninger, som i et eller andet omfang havde holdt indkomsterne på et tåleligt niveau. En teori er, at de faste, regulerede priser har medvirket til landbrugets specialisering, idet risikospredning ikke længere var nødvendig.

Overgangsperiode på fem år

De danske forhandlere opnåede en overgangsperiode på fem år, inden landbruget fuldt ud fik del i den fælles landbrugspolitik, men man fik adgang til at modtage udligningsbeløb fra EF's landbrugsfond allerede fra det første år.

63 pct. ja

I oktober 1972 var der folkeafstemning om dansk EF-medlemskab. Op til afstemningen havde EF-tilhængere især fokuseret på de økonomiske fordele ved et EF-medlemskab, mens modstanderne især fokuserede på den suverænitetsafgivelse, medlemsskabet ville medføre. Resultatet af folkeafstemningen blev, at 63,4 pct. stemte ja.

1.7 1980'erne og frem: Justeringer i den fælles landbrugspolitik

Efterhånden selvforsyning med fødevarer i EF

Som tidligere nævnt blev prisen på landbrugsvarer i EF holdt over verdensmarkedsprisen for at øge produktionen og opnå selvforsyning. Omkring 1980 var selvforsyning imidlertid blevet en realitet for en række vigtige produkter, og yderligere stigning i produktionen måtte afsættes på verdensmarkedet til den lavere pris, som fandtes dér, eller oplagres – begge dele medførte omkostninger for fællesskabet. Endvidere medførte den intensive landbrugsproduktion en miljømæssig belastning.

Mælkekvoter indføres og afskaffes Der var således pres på to fronter for at sænke landbrugsproduktionen. I 1984 indførtes mælkekvoter, hvorefter hvert medlemsland højst måtte producere en nærmere fastsat mængde mælk. Mælkekvoterne blev først ophævet i 2015.

MacSharry og arealstøtte Endvidere blev mindstepriserne for korn og oksekød efterhånden tilnærmet verdensmarkedspriserne. I 1992 trådte den såkaldte MacSharry-reform i kraft. I stedet for at støtte landbruget ved kunstigt høje priser, fik man arealstøtte, dvs. en fast støtte pr. ha med afgrøder, samtidig med at produktprisen blev sænket. Mindsteprisen for korn blev sænket med 35 pct. og for oksekød med 15 pct. Tyrekalve fik et særligt tilskud ved slagtning. Endvidere blev indført tvungen braklægning – i 1995 var ca. 9 pct. af landbrugsarealet braklagt ifølge regnskabsstatistikken. Den braklagte jord modtog hektarstøtte. Braklægningsprocenten blev dog efterhånden sænket, og fra 2008 har der kun været frivillig braklægning.

Flere formål med omlægning af landbrugspolitikken Tanken bag omlægningen af støtten var, at når landmændene fik lavere pris for produkterne, ville de have mindre økonomisk incitament til at opnå et stort mængdemæssigt udbytte pr. ha. Dermed sænkede man overskudsproduktion inden for EF, men samtidig opnåede man en miljømæssig gevinst, idet det ikke længere var økonomisk optimalt at anvende helt så meget kunstgødning og kemiske sprøjtemidler. Og på brakarealerne skulle der hverken gødes eller sprøjtes. Udover de produktionsmæssige formål var reformen også et handelspolitisk redskab, idet den betød, at en større del af landbrugsstøtten blev acceptabel i forhold til de internationale handelsforhandlinger i regi af GATT og WTO.

Agenda 2000 Landbrugsordningerne er løbende blevet justeret. Agenda 2000, som blev vedtaget i 1999, indeholdt yderligere fald i de garanterede priser på produkterne, som blev kompenseret med højere dyrepræmier og hektarstøtte.

Enkeltbetaling En vigtig ændring var indførelse af enkeltbetalingsordningen i 2005. Støtten blev ikke længere ydet pr. ha med hver afgrøde, men samlet for bedriften, som blev tildelt en vis mængde rettigheder afhængig af tidligere produktion. Rettighederne var afhængige af antal ha jord, men også af tidligere produktion af mælk, oksekød og sukker, idet en del af tidligere års støtte til disse produkter nu blev indregnet i enkeltbetalingen. Støtten blev således yderligere *afkoblet*, dvs. uafhængig af den fysiske produktion på bedrifterne.

Grønne metoder Landbrugsarealerne skulle dog leve op til nogle fælles standarder inden for miljø, dyrevelfærd og fødevarer sikkerhed. I den seneste reform, som trådte i kraft i 2015, fokuseres endnu mere på grønne landbrugsmetoder. Og en del af støtten ydes via landdistriktsprogrammet, der fokuserer mere på bedrifternes individuelle forhold. Der tales om to søjler i landbrugsstøtten, hvor søjle 1 er enkeltbetalingen, der er uafhængig af produktionen, og søjle 2 er landdistriktsstøtte.

Lavere andel af EU's budget Samlet set er støtten imidlertid sænket lidt. I 2020 forventes det dog stadig, at danske landmænd vil modtage støttebeløb på ca. 6,6 mia. kr. I EU har landbrugsstøtten i en årrække udgjort omkring halvdelen af EU's budget, i 1970'erne endda næsten 70 pct. I dag er der tale om ca. 36-38 pct. af budgettet. Fra 1990'erne er en større del af beløbet udbetalt som landdistriktsstøtte, men denne udgør i 2015 kun omkring 3 pct. af støtten gennem enkeltbetalingen.

2. Mekanisering og specialisering af landbruget

2.1 Virkning af stigende produktivitet

Lang periode med produktivitetstigninger

Beregninger på regnskabsstatistikken viser, at der løbende er sket produktivitetstigninger i de seneste 100 år. Når det bliver muligt at producere for færre omkostninger, medfører markedskræfterne et relativt fald i produktpriserne sammenlignet med priserne på erhvervets indsatsfaktorer, dvs. bytteforholdet falder. Dog har krige, verdenskrise og andre konjunkturvariationer i perioder ændret billedet.

Kilde: Landbrugets økonomi i 50 år 1918-1968, Det landøkonomiske Driftsbureau

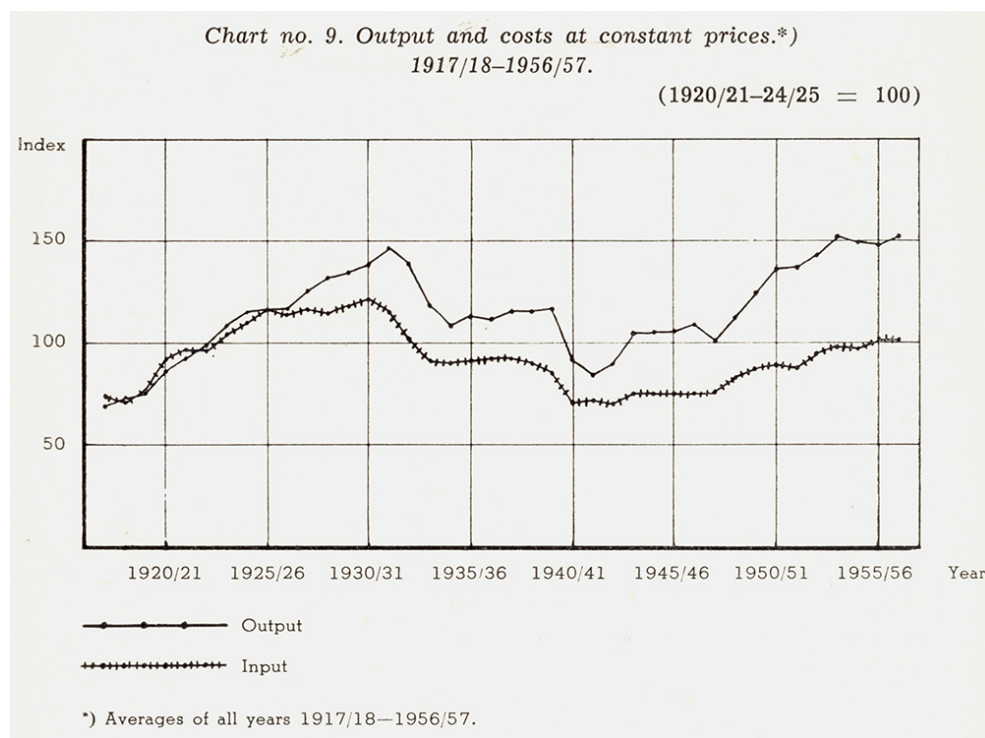
Større produktion i forhold til indsatsfaktorer, som imidlertid steg mere i pris

I perioden fra 1916 til ca. 1960 er antal brug relativt konstant. I de enkelte landbrug oplever man, at prisen på produkterne stiger mindre end prisen på de indsatsfaktorer, der er nødvendige i produktionen, se figur 7 og 8, hvor udviklingen i landbrugets bytteforhold er vist for perioden efter 1949. Men man får mere ud af de indsatsfaktorer, der anvendes. Se figur 5, hvor det fremgår, at produktionen stiger mere end bedrifternes indsatsfaktorer. Fx faldt foderforbruget til at producere 1 kg svin fra 5,4 foderenheder i 1920'erne til 4,4 foderenheder midt i 1950'erne. I 1950'erne er der for øvrigt en ganske intensiv husdyrproduktion på de arealmæssigt mindre bedrifter.

Tekniske fremskridt

Samtidig medfører de tekniske fremskridt, at man nu kan overskue at passe mark og stald uden samme omfang af ansat medhjælp, se figur 15. For at klare den daglige økonomi bliver en del af de ansatte derfor efterhånden sparet væk. I det meste af denne periode er der kun begrænsede størrelsesøkonomiske fordele, Kilde: Niels Kærgård og Tommy Dalgaard samt Det Landøkonomiske Driftsbureau.

Figur 5 Bruttoudbytte og driftsomkostninger til faste priser

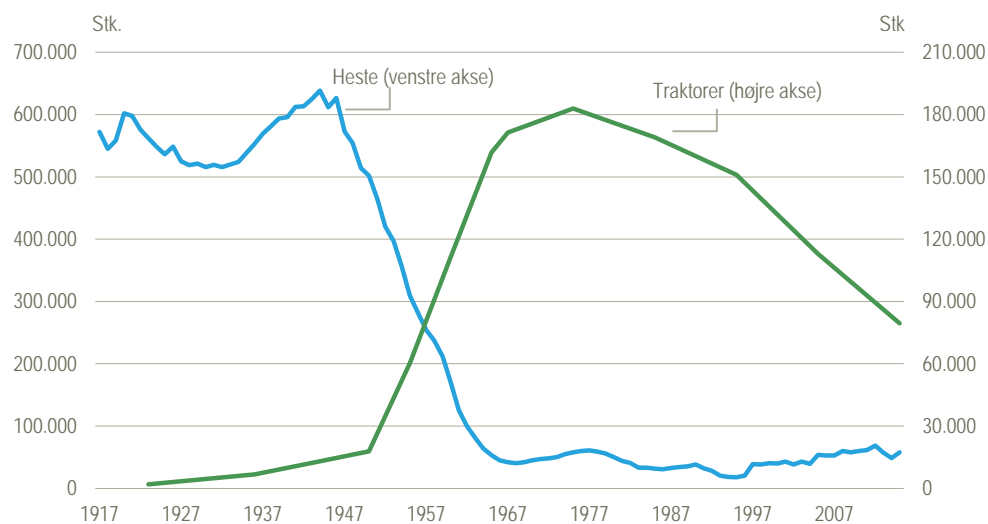

Kilde: Technical and Economic Changes in Danish Farming. 40 years of Farm Records 1917-1957. Det Landøkonomiske Driftsbureau.

Traktorer i stedet for heste

Mekaniseringen af det danske landbrug tog for alvor fart i løbet af 20 år, hvor arbejdsheste blev afløst af traktorer og markredskaber. Danmarks bestand af heste reduceredes med mere end en halv million til 53.000 heste i 1965, mens antallet af traktorer steg med 120.000 til 133.000 i 1965, se figur 6.

Figur 6 Mekaniseringen af dansk landbrug, illustreret ved antal heste og traktorer

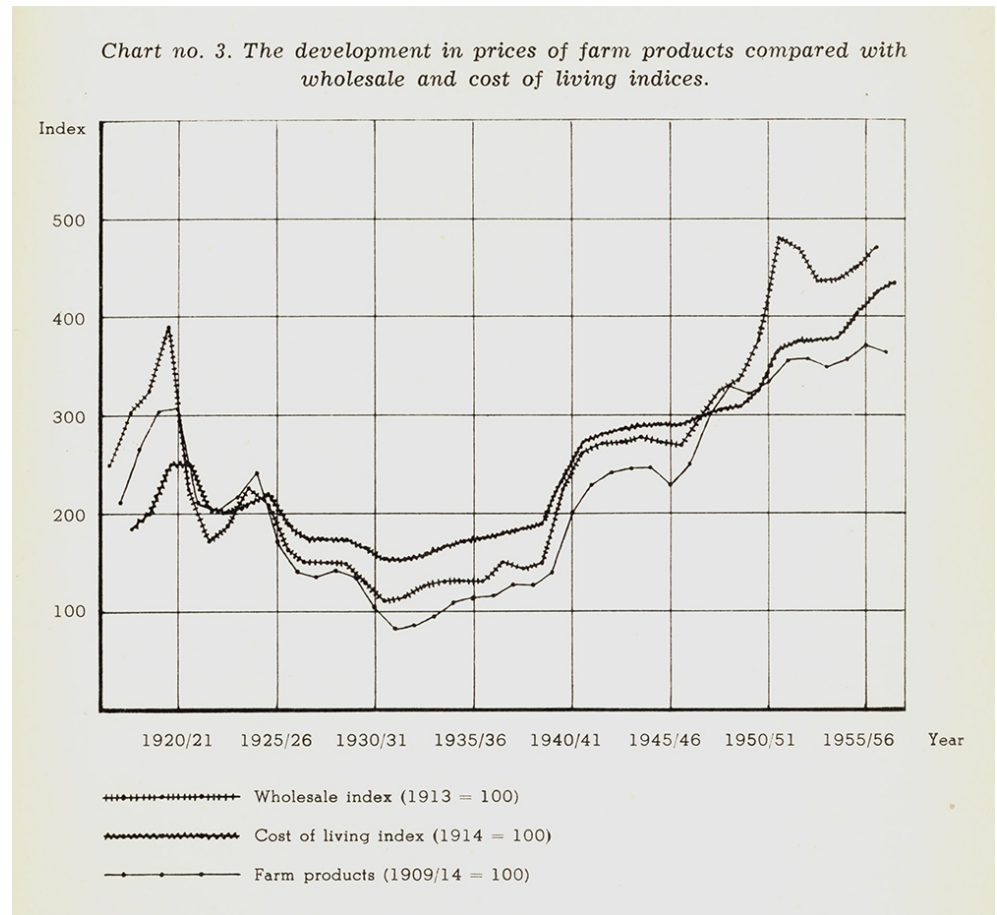

Kilde: Statistik Årbog, landbrugstælling, flere årgange.

Efterhånden størrelsesøkonomiske fordele

I perioden fra ca. 1960 var de størrelsesøkonomiske fordele efterhånden markante, og samtidig fortsatte bytteforholdet med at falde, se figur 8. For at kunne leve af gården må den enkelte landmand udvide: Købe mere jord og/eller investere i større stald og tilhørende husdyr. Det fører til strukturudvikling mod færre, større og mere specialiserede landbrugsbedrifter. Også lønnen stiger, både den landmanden skal betale til ansatte og den løn, landmanden ville kunne tjene ved at få et job uden for bedriften.

Figur 7 Priser på landbrugsprodukter sammenlignet med engrospris- og leveomkostningsindeks

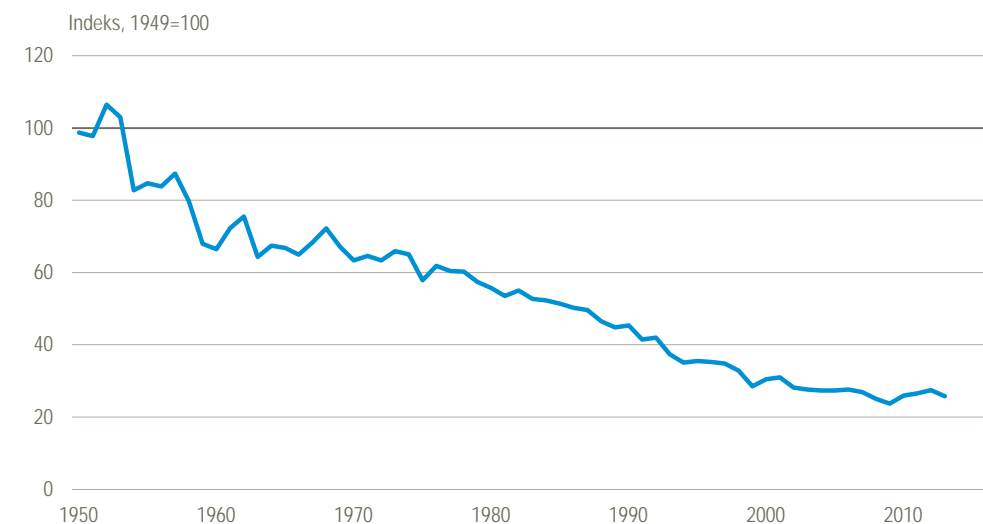
Kilde: Technical and Economic Changes in Danish Farming. 40 years of Farm Records 1917-1957. Det landøkonomiske Driftsbureau.

Strukturudvikling mod færre, men større bedrifter, også pga. liberalisering af landbrugsloven

Strukturudviklingen var ret begrænset indtil omkring 1960, hvor der stadig var knap 200.000 bedrifter. 20 år senere var antallet tæt på at være halveret, og efter yderligere 20 år var der igen sket en halvering. Samtidig faldt det samlede landbrugsareal kun svagt, og gennemsnitsarealet steg fra godt 15 ha i 1960 til over 70 ha i 2015. Det var dog ikke alene økonomiske forhold, der satte strukturudviklingen i gang: Landbrugsloven var også medvirkende. Det var midt i århundredet ikke tilladt at sammenlægge gårde. Dog var det muligt at eje to gårde. Jordlovene blev gradvist liberaliseret i de næste årtier – formodentlig under indvirkning af de økonomiske forhold.

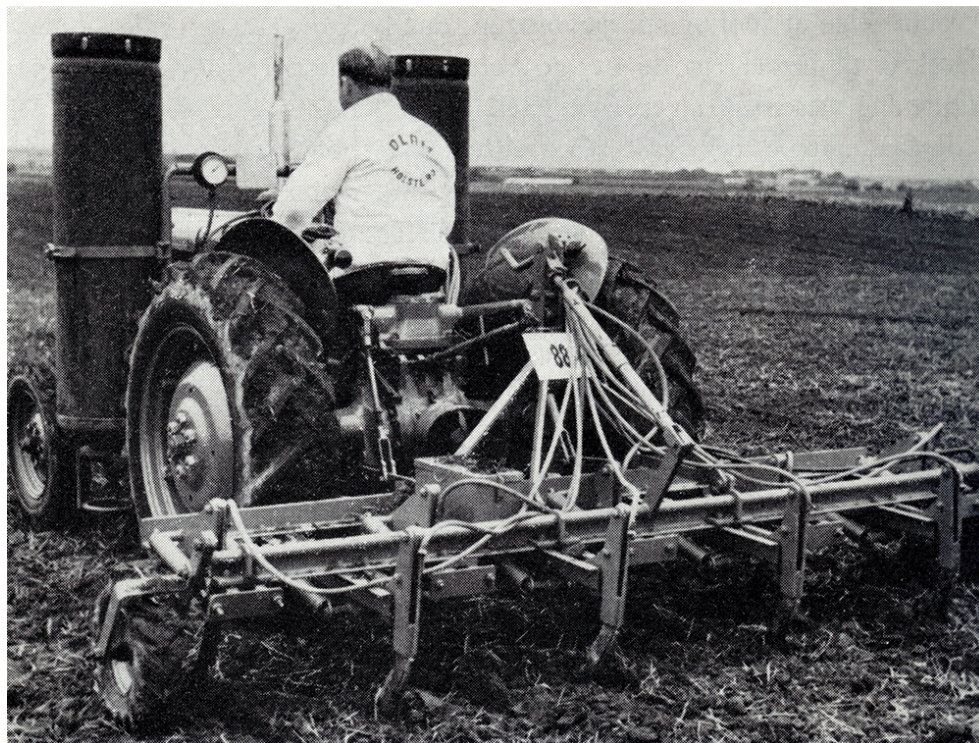
Figur 8 Landbrugets bytteforhold

Kilde: Henning Otte Hansen, IFRO.

Øget specialisering

De størrelsesøkonomiske fordele medvirker endvidere til øget specialisering, idet specialisering øger størrelsen af driftsgrenene på de enkelte bedrifter. Tidligere tiders bondegårde med både marker, køer og svin blev derfor mere og mere sjældne, og i stedet fik man bedrifter, som enten havde marker med salgsafgrøder, svinestalder eller kvægstalde. I 1970 havde således 68 pct. af bedrifterne både kvæg og svin, mens dette i 1990 kun gjaldt for 18 pct. af bedrifterne og i 2007 for godt 4 pct. Bl.a. for at slippe af med husdyrgødningen er der dog fortsat marker tilknyttet også til husdyrbrugene. Her dyrkes i stort omfang afgrøder, som anvendes til foder. Læs mere om specialisering i afsnit 2.4

Kilde: Landbrugets økonomi i 50 år 1918-1968, Det landøkonomiske Driftsbureau

Flere deltidslandbrug

En tredje mulighed for de landmandsfamilier, som gerne fortsat ville bo på gården, men ikke ønskede at investere, var at finde et job uden for gården. Derved er der opstået et stort antal deltidsbrug. I 2015 er der således langt flere deltidsbrug end heltidsbrug.

Husmandsbrug oprettes med statsstøtte

I første del af 1900-tallet blev der oprettet omtrent 30.000 nye husmandsbrug med statsstøtte jf. forskellige love, hvoraf den første blev vedtaget i 1899. Jorden til husmandsbrugene kom fra forskellige kilder: Udstykning fra herregårde, præstegårde mv., men også til en vis grad ny landbrugsjord på grundlag af dræning, inddæmning mv.

Ifølge loven fra 1899 kunne der ydes lån på op til 90 pct. af værdien af jord, bygninger, besætning og inventar, som dog højst måtte være 4.000 kr. Brugene var små, mellem 3½ og 5 tønder land (1 tønde land = 0,55 ha), og ofte måtte husmanden have lønnede jobs andre steder. For at komme i betragtning, skulle en ansøger bl.a. have arbejdet ved landbrug eller havebrug i mindst 5 år, kunne fremlægge vidnesbyrd om hæderlighed samt have en formue på mindst 400 kr. Lånene blev forrentet med en relativt lav rente på ca. 4 pct., og afdragene var på lempelige vilkår.

Loven fra 1899 blev ændret flere gange, og brugene blev også noget større. En vigtig ændring var tilføjelsen af de såkaldte jordrentebrug i 1919. Det indebar, at staten kunne oprette husmandsbrug på egen jord, som husmændene havde brugsret til mod at betale en årlig jordrente til staten.

Især i perioden indtil omkring 1930 blev der oprettet mange statshusmandsbrug, men efterhånden som landbruget blev mekaniseret, og det blev sværere at leve af små brug, var det ikke længere aktuelt at få flere husmandsbrug. De sidste blev dog oprettet så sent som i 1964, og loven om statshusmandsbrug var i kraft indtil 1971.

For at fastsætte renten på statens lån til mindre landbrug er der benyttet et årligt særudtræk fra regnskabsstatistikken, der fastlagde årets forrentningsprocent for disse bedrifter.

En stigende del af jorden er forpagtet

Selvejet var dominerende i en stor del af perioden: I 1956 var 5 pct. af bedrifterne forpagtede. Samtidig med strukturudviklingen er en stigende del af jorden forpagtet. De første egentlige data om andelen af forpagtet jord er fra regnskabsstatistikken for 1973/74, hvor godt 3 ha ud af gennemsnitsbedriftens knap 25 ha er tilforpagtet, dvs. 13 pct. I 2015 er knap 26 ud af gennemsnitsbedriftens 84 ha forpagtet, dvs. 31 pct.

2.2 Specialiseringen af landbruget efter 1973

Størstedelen af arealet dyrkes af heltidslandmænd

Landbrugsarealets anvendelse er fordelt med ca. 80 pct. på heltidsbedrifter og 20 pct. på deltidsbedrifter, hvilket har været ret konstant de seneste 40 år. Til gengæld er antallet af heltidsbedrifter faldet fra at udgøre 69 pct. i 1973 til 37 pct. i 2015, samtidig er størrelsen målt på landbrugsareal steget fra 29 ha til 167 ha.

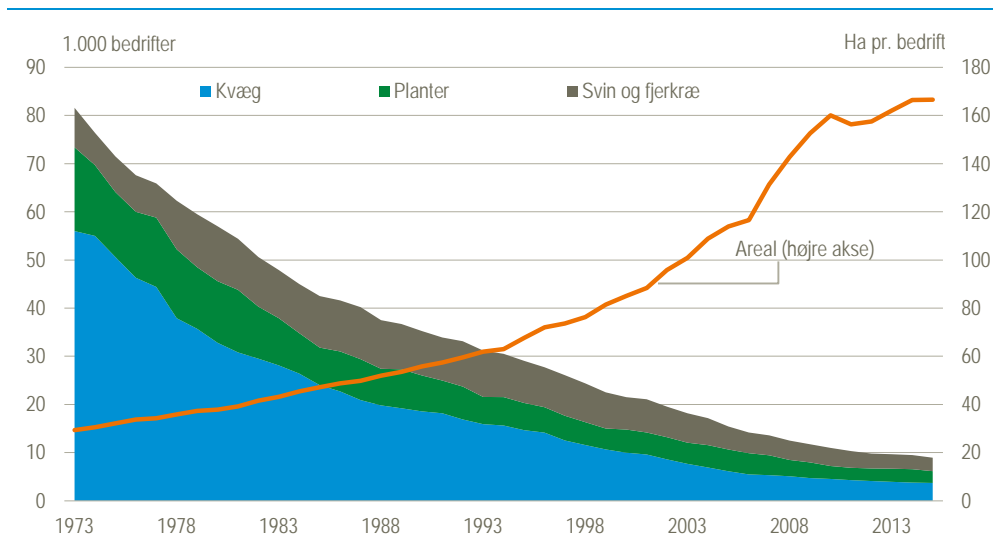
Færre heltidsbedrifter

For heltidsbedrifter defineret som kvægbedrifter er der med 3.700 bedrifter i 2015 kun 6,6 pct. af det antal, der var i 1973. Tilsvarende er der 2.800 heltidsbedrifter med driftsform svin, hvilket er 34,1 pct. af antallet i 1973, mens der er 2.400 heltidsbedrifter med planteavl som driftsform. Dette er 14,1 pct. af antallet i 1973. Endelig er der i 2015 1.300 heltidsbedrifter med pelsdyr som driftsform.

Deltidsbedrifter med færre husdyr

På deltidsbedrifterne er husdyrproduktionen blevet mindre og udgør i gennemsnit ca. 11 pct. af bruttoudbyttet inkl. tilskud i 2015.

Figur 9 Udvikling i antal heltidsbedrifter

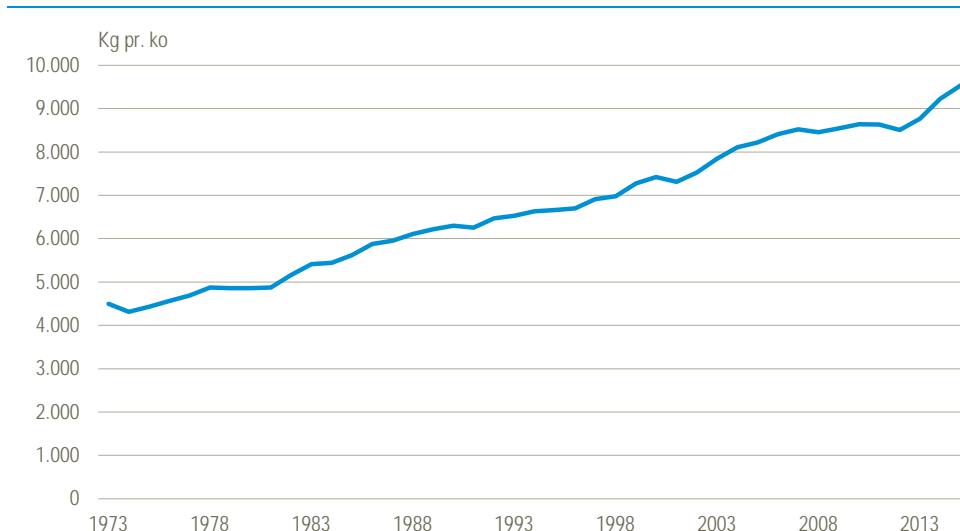

Kilde: Regnskabsstatistik for landbrug, flere årgange.

Især kvægbedrifter er decimeret i antal

Især antallet af bedrifter med kvæg er faldet meget kraftigt. Fra 1984 til 2015 var mælkeproduktionen reguleret af kvoter, men da kvoterne til dels var omsættelige, har det ikke hindret en koncentration af mælkeproduktionen på færre bedrifter. En stærk udvikling i avlsarbejdet har på grund af den løbende stigning i ydelse pr. ko, se figur 10, nødvendiggjort mere kvote for den enkelte mælkeproducent, hvis ikke der skulle reduceres i kobestanden på bedriften. I de senere år er der også sket en yderligere specialisering af bedrifter, hvor produktionen af kvier udliciteres til såkaldte kviehoteller, og mælkeproducenten dermed har plads til en større og mere specialiseret mælkeproduktion.

Figur 10 Mælkeydelse pr. ko

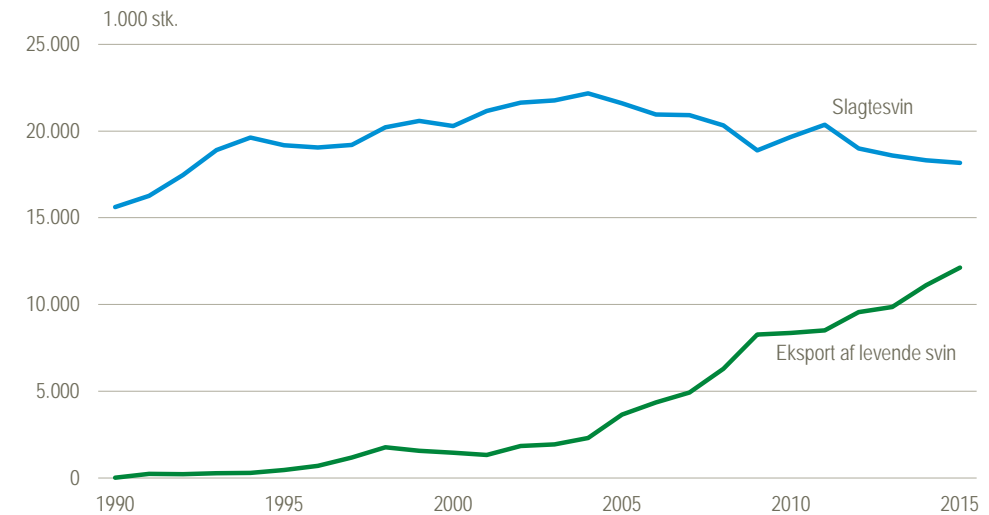
Kilde: www.statistikbanken.dk/ANI5. Før 1990 fra Landbrugsstatistik, flere årgange.

Svinebedrifter er ofte specialiseret i smågrise eller slagtesvin

Svinebedrifterne har ikke været underlagt samme EU-regulering af produktionen, som kvægbedrifterne har. De traditionelle svinelandbrug med både søer og opfodning af slagtesvin har været aftagende i antal over en årrække, hvor hovedparten af svinebrugene har specialiseret sig i enten smågrise eller slagtesvin, hvilket også i de senere år har resulteret i nye forretningsmuligheder ved en betydelig eksport af smågrise til svineproducenter i Tyskland og Polen.

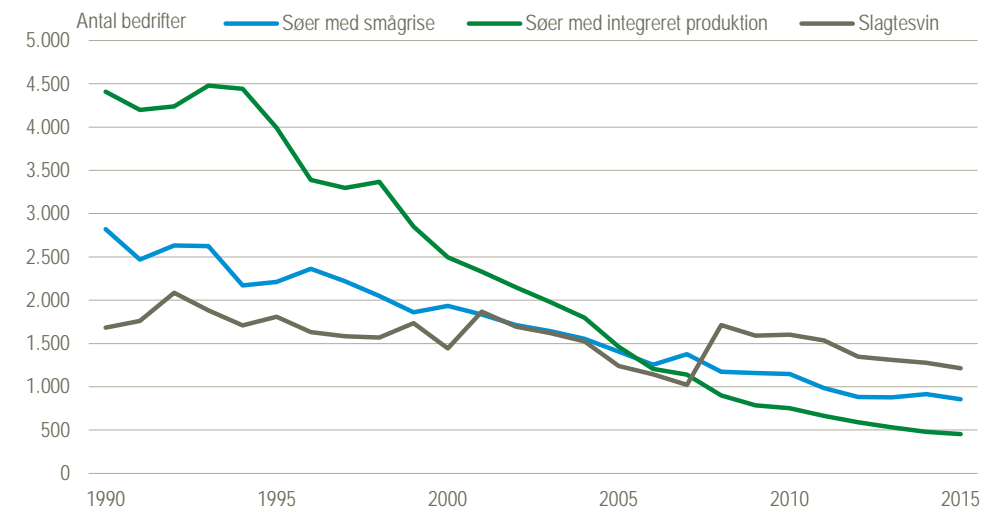
Figur 11 Slagtninger og eksport af svin

Anm.: Eksporten af levende svin er alt overvejende smågrise.

Kilde: www.statistikbanken.dk/ANI5

Figur 12 Antal bedrifter med svin

Anm.: Et skift i typologi forårsager et databrud mellem 2007 og 2008.

Kilde: www.statistikbanken.dk/JORD2 og www.statistikbanken.dk/REGNSV1.

I figur 12 ses, at antallet af svinebedrifter med både søer, smågrise og opfodning af slagtesvin er faldet relativt mere end de svinebedrifter, der er specialiseret enten i smågrise eller slagtesvin. Landbrug med husdyr er reguleret af miljølovgivning, der angiver hvor mange dyreenheder, der må være pr. ha. For at udnytte størrelsesøkonomiske fordele kan der være en fordel i at specialisere produktionen.

3. Regnskabstal for 100 år

100 år giver en del ændringer i en statistik

Som beskrevet i afsnittet om udvælgelse og vægtning er der naturligvis sket fundamentale ændringer i regnskabsstatistikken i løbet af en så lang periode som 100 år. Før omkring 1970 var det op til regnskabsforeningerne at udvælge hvilke regnskaber, der indsendtes materiale for, hvilket selvfølgelig ikke var en tilfældig repræsentativ udvælgelse. Der blev fx generelt sendt regnskaber ind for bedrifter, der var større end gennemsnittet. I præsentationen af resultater blev der forsøgt at tage højde herfor ved at vise gennemsnit pr. ha, hvor hver bedrift indgik med én ha,

mens der fra 1973 blev indført en udvælgelse og vægtning af bedrifterne, og der herefter blev vist gennemsnitstal pr. bedrift.

Tidsserier for 100 år

I publikationens tabelafsnit er vist nogle lange tidsserier, hvor landbrugenes bruttoudbytte, omkostninger og resultat er vist pr. ha. Der er korrigeret for nogle væsentlige databrud, mens andre databrud er beskrevet i anmærkninger. For driftsomkostninger er det valgt at inddrage en aflønning af familiens arbejdskraft. Dermed viser nettoudbyttet det resultat, der er tilbage til at aflønne kapitalen.

*Indsamlet godt
144.000 regnskaber*

Stikprøven af landbrugsregnskaber udgjorde for det første år, 1916/17, 75 regnskaber. Herefter udvidedes stikprøven gradvist til et niveau omkring 1.000 bedrifter i årene 1940-1960, men med et tilbageslag i starten af 1930'erne, hvor den økonomiske krise gik ud over bevillingerne til Det landøkonomiske Driftsbureau. I 1970'erne blev stikprøven tilpasset de nye tider efter EF-tilslutningen, hvor stikprøven for Danmark nu var forordningsbestemt. I 1980 øgedes stikprøven yderligere pga. særlig indsamling af regnskaber for gartnerier, mens der i 1996 etableredes særlig statistik for økologiske bedrifter. I alt er der i løbet af 100 år indsamlet og bearbejdet godt 144.000 regnskaber.

Den første regnskabsstatistik

I den første publikation fra Det landøkonomiske Driftsbureau "*Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold – Nogle Regnskabsresultater fra danske Landbrug i Aaret 1916-17*" defineres i forordet hvilket omfang man forestiller sig, at statistikken skal belyse:

"Undersøgelserne, der efterhaanden skal omfatte saa stort et Antal Regnskaber, at alle Brugsstørrelser og Driftstyper kan blive fyldigt repræsenterede, gaar bl.a. ud paa at belyse:

- a. Landbrugskapitalens Størrelse og Fordeling under forskellige Forhold.*
- b. Landbrugets samlede Driftsøkonomi (Bruttoudbytte, Driftsomkostninger, Nettoudbytte og Afkastningsgrad).*
- c. De enkelte Driftsgrenes Økonomi; herunder Produktionspriser, Udnyttelsespriser, Arbejdsudgifter, Udgifter til Hestehold og Materiel, etc.*
- d. Husholdningens økonomi.*
- e. Landmandens Nettoindtægt og dennes Fordeling samt efter omstændighederne mere specielle driftsøkonomiske Spørgsmål."*

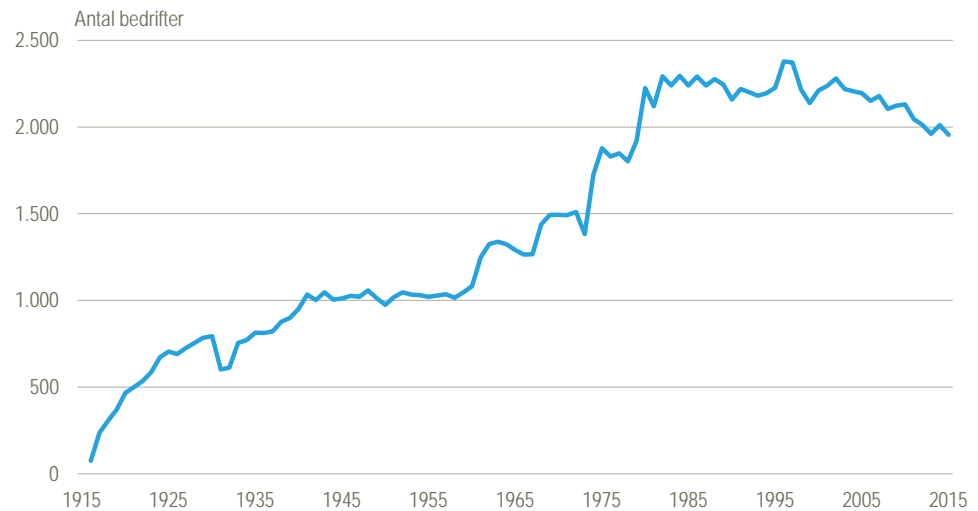
Initiativ for at samordne regnskabsopstillingen

For statistikken 1916/17 var der indsamlet 75 regnskaber fra 8 forskellige landboforeninger: Tre i Københavns Amt, Kalundborg, Odense, Samsø, Kolding og Ribe. Det fremgår videre af publikationen:

"En forudgaaende Undersøgelse af Regnskabsføringen i de enkelte Kredse havde vist, at Fremgangsmaaderne baade ved Regnskabsføringen og ved Opgørelsen var ret uensartet i de forskellige Foreninger, hvorfor man før havde været noget betænkelig ved at paatage sig en saadan Fællesbearbejdning af tidligere Aars Regnskaber, paa hvis Affattelse Udvalget slet ingen Indflydelse havde haft.

Der havde nemlig hidtil intet Samarbejde været mellem de forskellige Foreninger, men i Foraaret 1917, efter at udvalget for Det landøkonomiske Driftsbureau havde haft den første Sammenkomst med Regnskabsførere med det Formaal fremtidig at gennemføre et saadant Samarbejde med mere ensartede Regler for Vurdering og Opgørelse, samledes de fleste Regnskabsførere til et Forhandlingsmøde i Odense for allerede ved Opgørelsen af Regnskaber fra 1916/17 at bringe større Ensartethed til veje". Fra Undersøgelser over landbrugets driftsforhold 1916/17, Det Landøkonomiske Driftsbureau.

Figur 13 Stikprøven af landbrugsbedrifter gennem 100 år

Kilde: Optælling på regnskabsstatistikkerne, flere årgange.

Ændring fra sommerregnskaber til kalenderårsregnskaber

Helt frem til statistikken for 1980/81 var grundlaget regnskaber, der havde afslutning i perioden 1. maj – 1. juli. Statustidspunktet fulgte dermed i høj grad høståret, og man undgik værdisætning af store beholdninger af egen avl i regnskabet. Frem mod 1980 og derefter blev der gradvis flere, der anvendte kalenderåret som regnskabsår, og fra 1999 var der så få landbrugsregnskaber med sommerstatus, at der derfra udelukkende er anvendt kalenderårsregnskaber til statistikken.

I regnskabsstatistikken udelukkes de mindste bedrifter

I regnskabsstatistikken er landbrugene generelt lidt større end i landbrugstællingen på grund af en nedre afgrænsning af undersøgelsesområdet efter økonomisk og arealmæssig størrelse. Små bedrifter er dog medtaget, hvis der er en betydelig husdyrproduktion. I 2015 var den gennemsnitlige arealanvendelse for landbrugsbedrifter i statistikken 86,1 ha mod et gennemsnit på 71,5 ha for alle bedrifter i Danmark.

3.1 Bruttoudbytte

Bruttoudbytte er et bærende begreb i landbrugsregnskabet

Bruttoudbyttet er det bærende begreb til at beskrive indtægtssiden i regnskabet. Begrebet har med mindre ændringer været anvendt i hele regnskabsstatistikens historie. I bruttoudbyttet indgår salg af bedriftens produkter inkl. foder og udsæd, der anvendes på bedriften. Der indgår også arbejde for andre landbrug, typisk maskinstationsarbejde, værdiændringer på besætning og beholdninger samt naturallier. Bruttoudbytte afskiller sig fra omsætning, idet en række interne overførsler ikke tæller med, fx tæller salg af smågrise til andre landmænd med, men hvis smågrisene benyttes i egen bedrift, tæller de ikke med i bruttoudbyttet.

Tilskud

Tilskud indgik tidligere som en del af bruttoudbyttet, da den overvejende del af støtten via landbrugspolitikken bestod af mindstepriser og opkøbsordninger. Dermed var støtten en del af den pris, som landmanden modtog for produktet. I starten af 1990'erne påbegyndtes en reform af den fælles landbrugspolitik (se også afsnit 1.7), hvor direkte prisstøtte gradvis blev erstattet af hektarstøtte. I dag er næsten al landbrugsstøtte afkoblet fra produktionen og medregnes derfor ikke i bruttoudbyttet.

Tabel 2

Regnskabsresultater

		1916	1925	1935	1945	1955	1965	1975	1985	1995	2005	2015
		kr. pr. ha										
1	Landbrugsaktiver ¹	3 016	3 305	2 697	4 451	7 147	13 280	26 181	54 519	57 742	118 975	227 341
2	Bruttoudbytte	824	880	609	1 222	2 579	4 240	7 461	17 907	18 941	21 958	31 876
2.1	Planter ²	149	82	68	277	360	607	1 606	4 625	3 905	3 685	8 548
2.2	Kvæg	368	416	270	600	1 156	1 719	3 398	6 196	5 466	4 943	6 736
2.3	Svin	206	293	184	210	801	1 492	2 122	5 804	5 902	7 224	7 935
2.4	Fjerkræ	...	45	49	61	205	179	...	...	508	801	882
2.5	Andre husdyr	...	...	...	...	7	6	157	337	302	1 430	2 731
2.6	Andre kilder	101	37	28	42	50	237	193	946	2 859	3 876	5 043
2.6.1	Tilskud ³	...	...	...	...	...	92	87	356	2 187	2 733	2 527
2.6.2	Øvrige	...	...	...	...	...	145	106	590	672	1 143	2 516
3	Driftsomkostninger	604	836	521	1 120	2 342	4 002	7 220	16 891	18 048	21 172	29 819
3.1	Rå- og hjælpestoffer	...	344	175	287	836	1 579	2 890	7 106	6 364	7 894	13 847
3.2	Tjenesteydelser	...	168	119	253	126	238	618	1 897	2 349	3 685	5 064
3.3	Vedligehold og afskrivning	...	...	...	...	339	628	1 016	2 929	3 445	4 129	5 170
3.4	Skatter og afgifter	...	...	...	...	94	117	224	208	297	429	293
3.5	Arbejdsmkostninger	114	324	227	580	947	1 440	2 472	4 750	5 592	5 037	5 447
3.5.1	Lejet arbejdskraft	...	157	101	262	383	342	350	788	1 000	1 411	2 444
3.5.2	Familiens arbejdskraft	...	167	126	318	564	1 098	2 122	3 962	4 592	3 626	3 003
4	Nettoudbytte ⁴⁾	220	44	88	102	237	238	241	1 016	894	786	2 057
5	Gæld	...	...	...	...	...	...	8 409	28 495	38 812	90 077	150 914
		pct.										
6	Afkastningsgrad ⁵	7,3	1,2	3,3	2,3	3,3	1,0	0,9	2,2	2,0	0,2	0,3
7	Soliditetsgrad ⁵	...	47,5	31,1	51,6	50,2	63,3	76,0	55,3	49,1	44,2	44,2
		indeks, år 1900=100										
8	Forbrugerprisindeks	165	244	196	328	474	686	1 461	3 507	4 686	5 790	6 891

Anm.: Regnskabsstatistikken har været afgrænset forskelligt i løbet af perioden, hvilket betyder, at der er databrud i tidsserien. Disse må dog antages at være mindre, når der ses på resultatmål pr. ha end pr. bedrift. Hvor der findes flere tilgængelige data for samme år og variable, så er der taget det seneste definitionsniveau. Fx er år 2008 og 2009 oprindelig beregnet på baggrund af standarddækningsbidrag og en tilhørende typologi, men genberegnet efter de nu gældende standardoutput og den tilhørende nye typologi.

¹ Opgjort som handelsværdi med varierende metode over tid.

² Fra 2006 er der opgjort bruttoudbytte af egen grovfoderproduktion, der derfra tillige med anden intern omsætning af foder og udsæd indgår i det samlede bruttoudbytte og i driftsomkostningerne.

³ Direkte tilskud. Tidligere indirekte støtte til landbrugsprodukter, fx i form af EU's tidligere intervention

⁴ Der er i modsætning til dagens statistik valgt en opstilling, hvor alle tilskud indgår i bruttoudbyttet, og et beregnet vederlag for familiens arbejdskraft indgår i driftsomkostningerne. Dermed har det været muligt at opstille en tidsserie på 100 år. Nettoudbyttet udtrykker det beløb, der er tilbage til at aflønne kapitalen.

⁵ Nettoudbyttet i procent af landbrugsaktiverne udgør afkastningsgraden. Tidligere anvendtes udtrykket forrentningsprocent, der udtrykker det samme. Soliditetsgraden udtrykker egenkapital i forhold til den samlede kapital og er det modsatte af det tidligere anvendte udtryk, gældsprocent.

Kilde: Data findes i statistikbanktabellen [JORD100](#), hvor der tillige er data for driftsformer og heltidslandbrug for perioden tilbage til 1973. Her kan også ses data pr. bedrift. Forbrugerprisindeks findes i statistikbanktabellen [PRIS8](#).

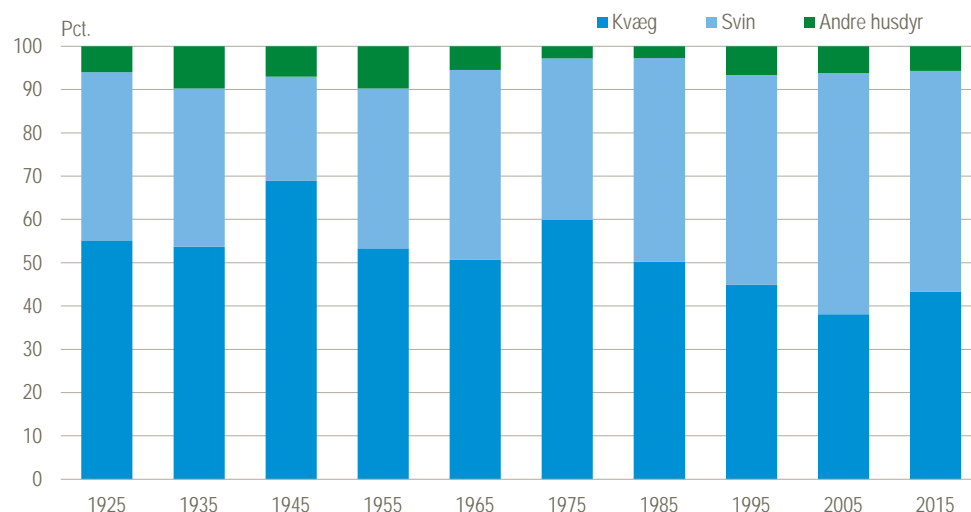
Tidsserie for bruttoudbytte indeholder tilskud

I denne sammenhæng er det dog valgt i tidsserierne at tillægge alle tilskud til bruttoudbyttet for hele perioden, for at vise hvilket samlet udbytte arealanvendelsen giver pr. ha.

Flere specialiserede landbrug betyder større vægt af planteprodukter og svin

Set i et langt perspektiv har planteavlprodukter fået en større andel af det samlede bruttoudbytte for et gennemsnitslandbrug. Det kan tilskrives skiftet fra det alsidige til det specialiserede landbrug, hvor flere bedrifter er blevet specialiseret i ren planteavl. Samtidig er svineproduktionen blevet specialiseret i enten sohold eller slagtesvin, hvilket betyder, at en større del af smågrisene optræder i bruttoudbyttet, da de handles mellem bedrifter.

Figur 14 Husdyrproduktionens sammensætning i bruttoudbyttet

Kilde: Tabel 2, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

For husdyr er kvæg og svin dominerende

For bidraget fra husdyr til bruttoudbyttet er kvæg og svin dominerende med over 90 pct. af bruttoudbyttet fra husdyr. Bidraget fra kvæg har i langt perspektiv været aftagende, mens bidraget fra svin har været tilsvarende stigende. Dog er svineproduktionen i de senere år faldet. I *andre husdyr* indgår især bidrag fra fjerkræ og pelsdyr.

Det landøkonomiske Driftsbureau 1918-1977, ledelse og personale

Efter bureauets opstart ved forstander *J.C. Overgaard* overtog professor *O. H. Larsen* ledelsen af bureauet fra 1920-45, og afløstes da af *Johs. Ridder*, der blev udnævnt til forstander og bestred denne stilling indtil 1965. Inden havde Ridder arbejdet ved bureauet som assistent fra 1920 og som kontorchef fra 1942. I 1966 tiltrådte *H. Vitting Andersen* som forstander, der som ung kandidat havde arbejdet ved bureauet fra 1951-53, men kom fra en stilling ved Landbrugsraadet. Vitting Andersen havde stillingen, indtil bureauet blev erstattet af Jordbrugsøkonomisk Institut i 1978.

Konsulent *Ivar Dokken* var en af pionererne med ansættelse ved bureauets start i april 1918. Landbrugskandidat *Helge Larsen* blev bureauets tredje fastansatte som assistent fra 1922-1942, hvor han blev udnævnt til fuldmægtig. Helge Larsen fratrådte i 1965, samtidig med Ridder. *Yelva Krog Larsen* var én af otte damer, der arbejdede på bureauet. Frk. Larsen startede ligesom Johs. Ridder i 1920, og blev efter 22 års ansættelse som dame udnævnt til assistent i 1942. I 1968 arbejder frk. Larsen fortsat ved bureauet, nu dog på deltid.

Den første statsbevilling til bureauet udgjorde 12.000 kr. i finansåret 1918/19, og steg til 57.000 kr. i 1925/26. Herefter kunne den økonomiske krise aflæses i bevillingerne, der først nåede samme niveau i 1938/39. I 1957/58 var budgettet på 285.000 kr., og bureauet havde ca. 16 ansatte.

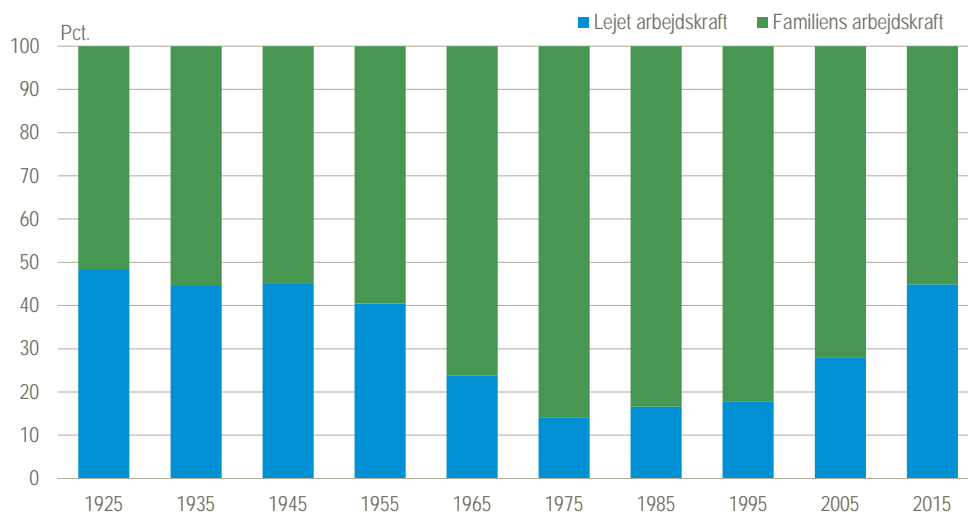
Kilde: Det landøkonomiske Driftsbureau: 25 Aars Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold, 1918-43 og Landbrugets økonomi i 50 år, 1918-1968.

3.2 Driftsomkostninger

Driftsomkostninger beskriver de omkostninger, der er medgået til bruttoudbyttets frembringelse

Driftsomkostninger er et centralt begreb, der beskriver de omkostninger, der er medgået til bruttoudbyttets frembringelse, herunder beholdningsformindskelse af foder, gødning og andre produktionsmidler. I driftsomkostningerne indgår også vedligeholdelse og afskrivninger på aktiver i form af grundforbedringer, bygninger og inventar. Omkostninger til finansiering er ikke medtaget i driftsomkostningerne.

Figur 15 Arbejdsomkostningens fordeling på ansatte og familie

Kilde: Tabel 2 og www.statistikbanken.dk/JORD100 baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut

Tidligere sektorforskningsinstitut under Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, oprettet i 1978 som Statens Jordbrugsøkonomiske Institut til afløsning af Det Landøkonomiske Driftsbureau. Institutet udførte forskning, undersøgelser og rådgivning vedrørende jordbrugs- og senere også fiskeriøkonomiske forhold ud fra såvel et samfundsøkonomisk som et driftsøkonomisk perspektiv, herunder de økonomiske aspekter af resurse- og miljøforvaltning. Endvidere udarbejdedes regnskabsstatistikker for jordbrug og fiskeri. Institutet havde forskningsafdelinger for jordbrugspolitik, jordbrugets driftsøkonomi og fiskeriøkonomi og -forvaltning samt en afdeling for statistik. Institutet ændrede navn i 2002 til Fødevarøkonomisk Institut og blev (uden navneskift) fusioneret 2004 med to sektioner ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (KVL), hvortil instituttet blev overført. KVL blev 2007 en del af Københavns Universitet.

Arne Larsen, Ove W. Dietrich: Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut i *Den Store Danske*, Gyldendal.

Hentet 13. februar 2017 fra www.denstoredanske.dk

Afdelingen for statistik blev overført til Danmarks Statistik pr. 1. januar 2009.

Vederlag for
landmandens
arbejdsindsats

For hele regnskabsstatistikens levetid har der været beregnet et vederlag for landmandens og dennes families arbejdsindsats. I mange år blev dette vederlag betragtet som en del af driftsomkostningerne. I 1970'erne, i forbindelse med en større omlægning til at vise resultatet pr. bedrift, udgik vederlaget af driftsomkostninger. I tidsserien for 1915-2015 er det valgt at inddrage det beregnede vederlag i driftsomkostningerne.

3.3 Kapital

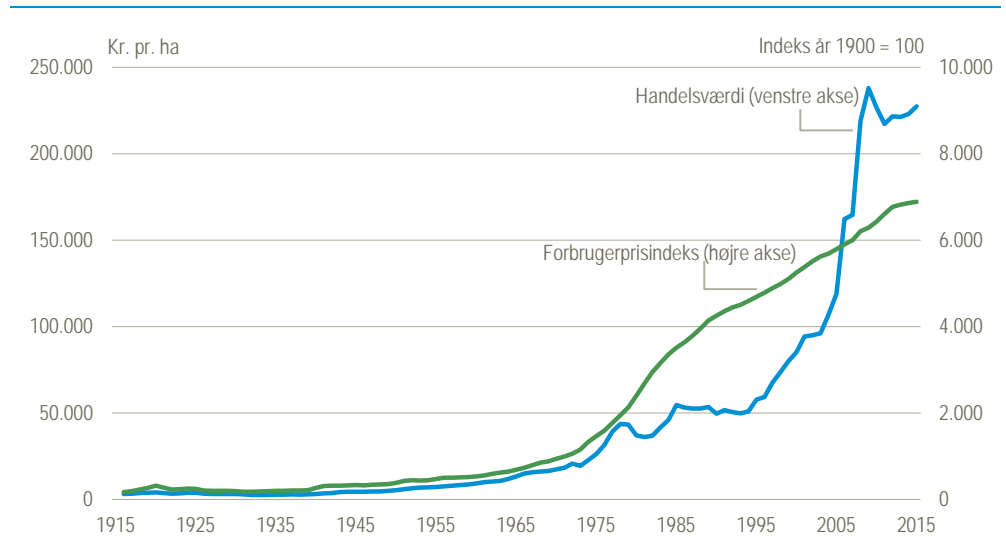
Kapitalen er målt ved landbrugsaktivernes handelsværdi. I dag taler man om en mæglervurdering af ejendommen og en vurdering af beholdninger og besætning til dagsværdi. I statistikken tidlige år fremkom handelsværdien ved en vurdering af aktivernes værdi af regnskabskonsulent og landmand. Specielt i perioden 1981-2008 benyttedes de offentlige vurderinger af landbrugsejendomme som udtryk for handelsværdien. Allerede fra 1973/74 vistes de offentlige ejendomsvurderinger i statistikken som supplement til den anslåede handelsværdi.

Mængden af bygninger, inventar, beholdning og besætning er givetvis øget over tid, men set over en lang periode kan der argumenteres for, at værdien af landbrug har fulgt inflationen. I en periode fra midt i 1990'erne var der store konjunkturgevinn-

ster til ejerne af landbrug, mens der efter finanskrisen i 2008-09 har været konjunkturtab. I regnskabsstatistikken behandles tabene forskelligt, idet prisbetingede ændringer på beholdninger og besætning påvirker resultatet, mens tilsvarende ændringer på jord, bygninger og inventar kun påvirker egenkapitalen.

Figur 16 Handelsværdien af landbrug pr. hektar samt forbrugerprisindeks

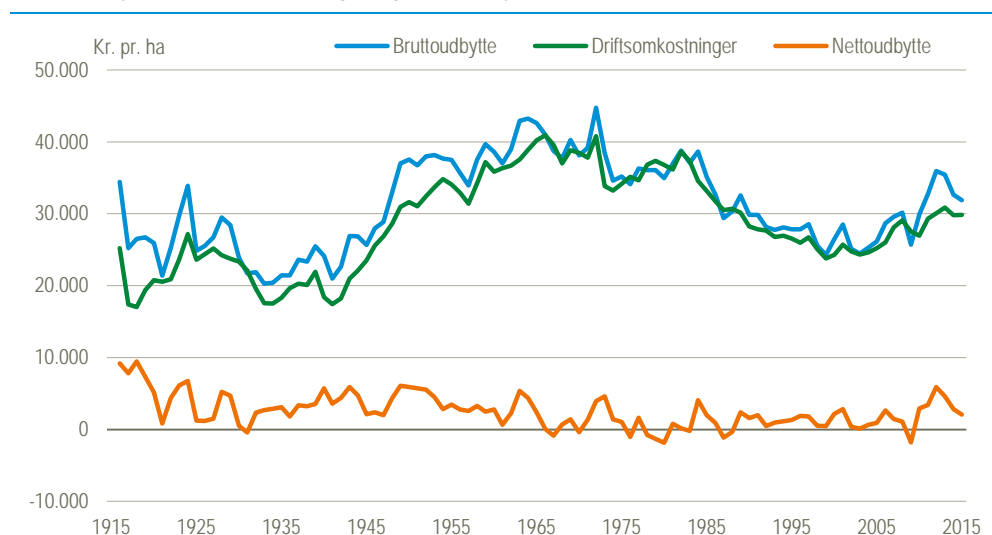

Kilde: Tabel 1.2 og www.statistikbanken.dk/JORD100, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

3.4 Resultatmål

I tidens løb er flere mål for landbrugets resultat anvendt, mens enheden er skiftet fra at belyse resultatet pr. ha til at belyse resultatet pr. bedrift. Skiftet skete samtidig med forbedringer i udvælgelse og vægtning af de bedrifter, der indgår i regnskabsstikprøven. Samtidig har udviklingen fra det alsidige familiebrug til en specialisering i driftsformer og en større gruppe af deltidsbedrifter, hvor selve landbrugsdriften udgør en mindre del af familiens indkomst, skabt et behov for nye grupperinger i statistikken.

Figur 17 Bruttoudbytte, driftsomkostninger og nettoudbytte, i 2015 kroner

Anm.: Bruttoudbytte indeholder tilskud, og driftsomkostninger indeholder aflønning af landmandsfamiliens arbejde. Der er deflateret med forbrugerprisindekset.

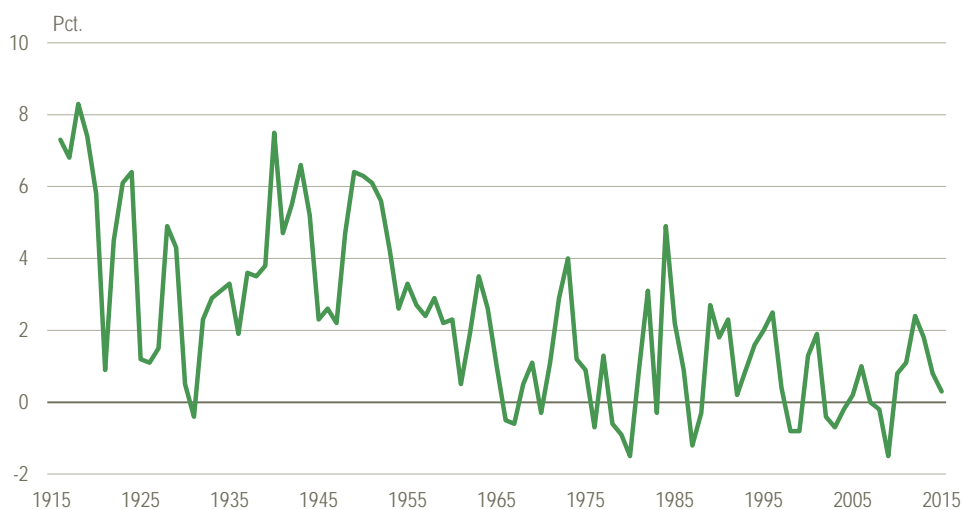
Kilde: Tabel 1.2 og www.statistikbanken.dk/JORD100, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

Forskellen mellem bruttoudbytte og driftsomkostninger benævnes i dag i regnskabsstatistikken som resultat af primær drift. Her indeholder bruttoudbyttet ikke

generelle tilskud, der ikke har med produktionen at gøre, og driftsomkostningerne indeholder ikke vederlag for familiens arbejdsindsats. For at skabe en lang, mere sammenlignelig tidsserie er det valgt at definere et bruttoudbytte for hele perioden, der indeholder alle tilskud og driftsomkostninger indeholdende vederlag for familiens arbejdskraft. Forskellen mellem dette definerede bruttoudbytte og driftsomkostninger benævnes nettoudbytte. Nettoudbyttet er herefter det beløb, der er tilbage til at aflønne kapitalen.

Forholdet mellem nettoudbyttet og værdien af landbrugsaktiverne giver afkastningsgraden,¹ der viser kapitalaflønnningen. Kapitalaflønnningen er under en forudsætning om, at den arbejdskraft, landmandsfamilien leverer, er aflønnet med en løn, der er sammenlignelig med lønnen i andre erhverv.

Figur 18 Afkastningsgrad for landbrug

Kilde: Tabel 1.2 og www.statistikbanken.dk/UORD100, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

Husholdningsudgifter

I statistikken er der ført regnskab over de hjemmeavlede produkter, der anvendes i husholdningen. I publikationen fra Det landøkonomiske Driftsbureau – 25 Aars Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold, 1918-43, skrives:

"Det er vanskeligt at afgøre med eksakte Tal, hvilken Betydning det har for den samlede Bedrift, at Husmoderen er økonomisk i sin Husholdning. Det drejer sig nemlig ikke alene om Økonomi med Penge, men ogsaa om at skabe saadanne Forhold for Familie og Medhjælpere, at Sundhed, Arbejdsevne og Arbejdslyst styrkes."... "Husmoderen forvalter i sin husholdning omtrent 16 pct. af Landbrugets samlede kontante Pengeindtægter, og det turde være klart, at en mere eller mindre god økonomi med dette Beløb kan være af stor Betydning for Bedriftens samlede Økonomi..."

3.4.1 Resultat for driftsformer

Opdeling i heltid og deltid samt driftsformer tilbage til 1973

For perioden efter 1973 kan resultaterne yderligere vises for landbrug delt op på deltidsbedrifter, heltidsbedrifter og heltidsbedrifter efter driftsform. Driftsformen pelsdyr er kommet til som den seneste fra 1997. Inddelingen i driftsformer er ændret over tid, og frem til overgangen fra inddeling efter Standarddækningsbidrag (SDB) til Standardoutput (SO) var bedrifter med specifikke driftsformer bestemt ud fra et to tredjedels kriterie, hvor mindst to tredjedele skulle komme fra den specifikke aktivitet. Samtidig var driftsformerne mere brede, idet driftsformen svin også indeholdt fjerkræ, mens driftsformen kvæg både indeholdt malkekvæg og andet kvæg. I 2010 blev typologien ændret, så bedrifter i driftsformer havde mindst

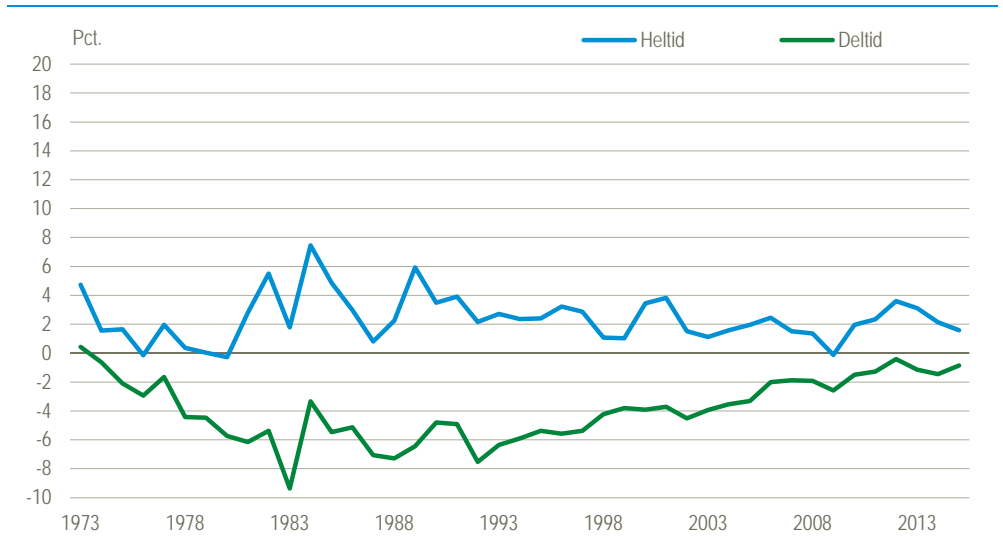
¹ Tidligere anvendtes udtrykket forrentningsprocent.

50 pct. af SO fra pågældende aktivitet, mens driftsformerne blev mere specifikke, så malkekvæg vises for sig, og svin ikke indeholder fjerkræ.

Forskelligt afkast for heltids- og deltidsbedrifter

Figur 19-23 viser udviklingen i afkastningsgrad for heltids- og deltidslandbrug samt for forskellige driftsformer af heltidslandbrug. Der er klar forskel i afkastningsgraden mellem heltids- og deltidsbedrift, som det fremgår af figur 19. For deltidsbedrifter har afkastningsgraden været negativ i gennemsnit.

Figur 19 Afkastningsgrad for heltids- og deltidsbedrifter

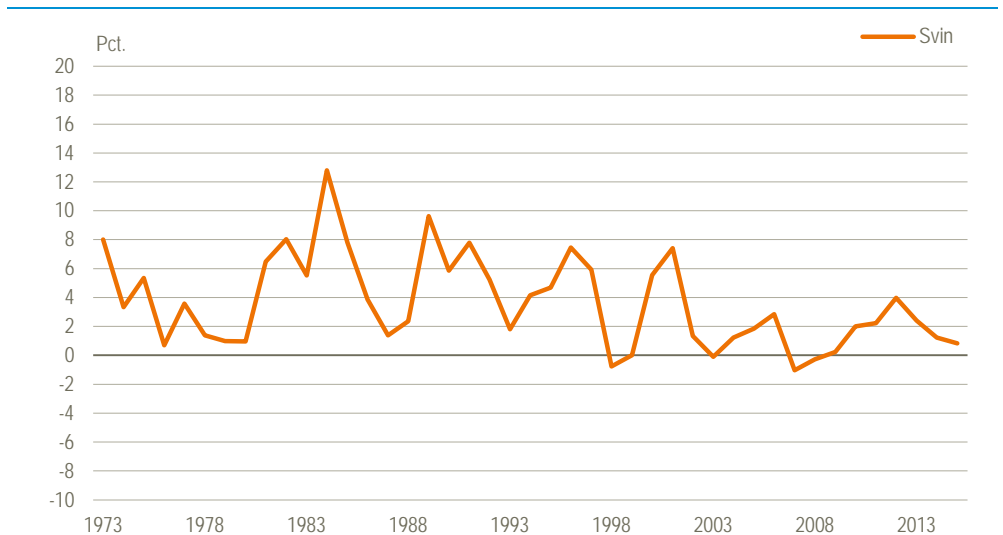

Kilde: www.statistikbanken.dk/JORD100, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

Mere cykliske svingninger for svin og pelsdyr end for planteavl og kvæg

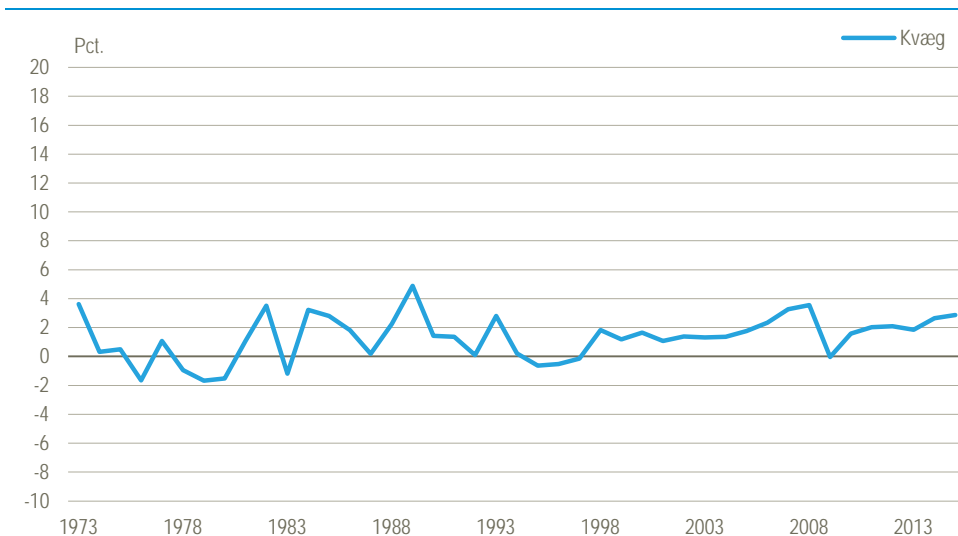
For landbrugets driftsformer ses generelt cykliske svingninger i afkastningsgraden for svin og pelsdyr, der generelt har været svagt eller reguleret af markedsordninger, mens planteavl og kvæg, der har været stærkt reguleret af markedsordninger, har givet et afkast på et mere stabilt niveau, se figur 20 - 23.

Figur 20 Afkastningsgrad for svinebedrifter

Kilde: Tabel 1.2 og www.statistikbanken.dk/JORD100, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

Figur 21 Afkastningsgrad for kvægbedrifter

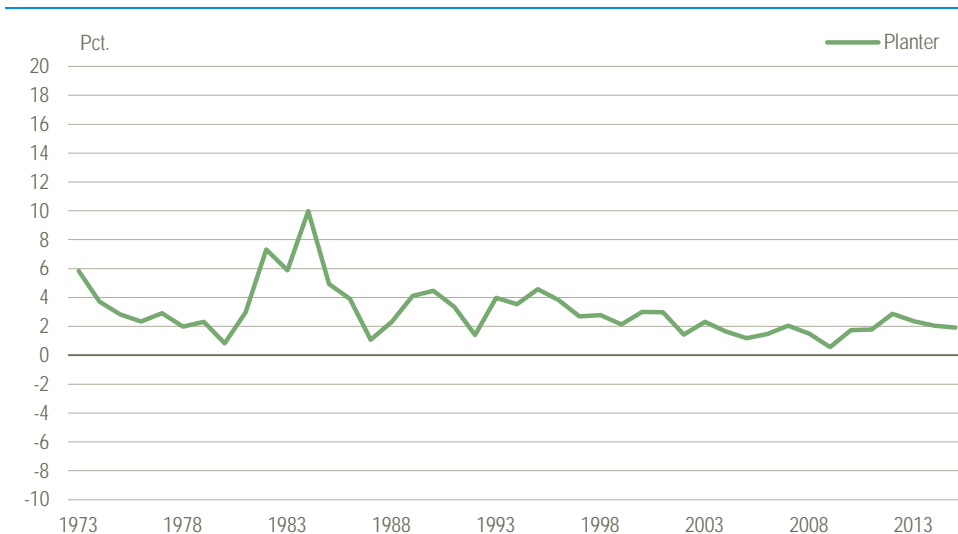
Kilde: Tabel 1.2 og www.statistikbanken.dk/JORD100, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

Figur 22 Afkastningsgrad for pelsdyrbedrifter

Kilde: Tabel 1.2 og www.statistikbanken.dk/JORD100, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

Figur 23 Afkastningsgrad for plantebedrifter

Kilde: Tabel 1.2 og www.statistikbanken.dk/JORD100, baseret på egne beregninger på regnskabsstatistikken, flere årgange.

Siden 1973 højest afkast for pelsdyr efterfulgt af svin

Afkastningsgraden for driftsformen pelsdyr har generelt været noget højere end for de øvrige driftsformer i landbruget. For perioden siden 1997 har afkastningsgraden været 7,4 pct. i gennemsnit. For de øvrige driftsformer har afkastningsgraden i gennemsnit af perioden 1973-2015 været 3,6 pct. for svin, 3 pct. for planteavl og 1,3 pct. for kvæg.

De seneste 10 år har svin dog givet det mindste afkast

Ses der kun på den seneste 10 års periode fra 2005 til 2015, så ændrer billedet sig noget: Pelsdyr ligger stadig med den højeste forrentning (8,1 pct.), men efterfølges af kvæg med 2,1 pct. og planteavl med 1,9 pct., mens svin befinder sig lavest med 1,7 pct.

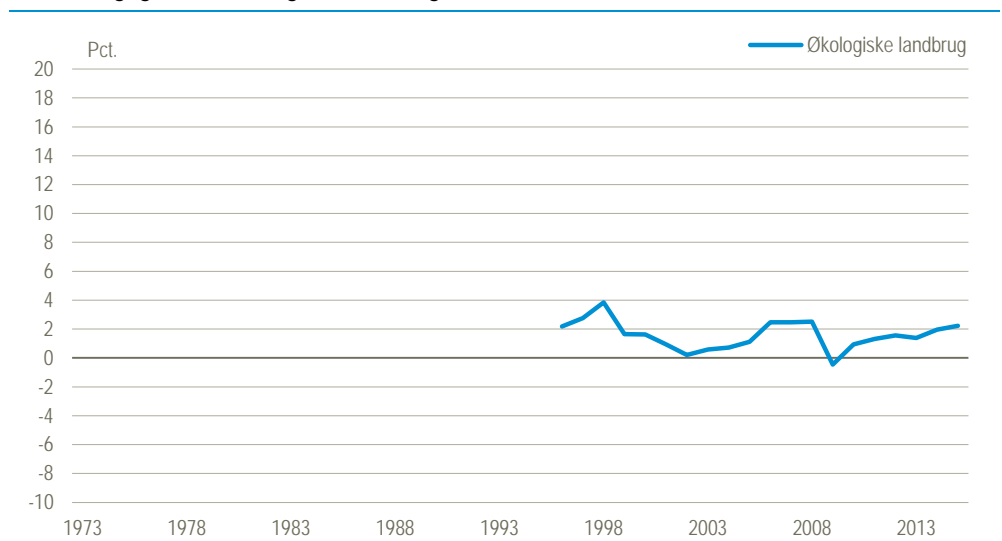
Opgørelse for produktionsgrene

I hele regnskabsstatistikens historie er der sket en viderebearbejdning af regnskabsoplysningerne for at kunne vise dækningsbidrag og overskud for de enkelte produktionsgrene udtrykt pr. ha eller pr. dyr. Princippet er at fordele både variable og faste omkostninger. For planteavlen fremkommer herefter et nettooverskud - eller jordrente - der er det beløb, som planteavlens produktionsgrene kan betale for jorden. Tilsvarende beregnes et nettooverskud for husdyrenes produktionsgrene. I dag foregår omkostningsfordelingen via en model med estimerede nøgletal for de enkelte produktionsgrene. Resultater findes i statistikbanktabellerne [REGNPRO1](#) for planteavl og [REGNPRO2](#) for husdyr.

3.4.2 Økologiske landbrug

I 1996 påbegyndtes en særlig opgørelse for økologiske bedrifter. I det første år indsamledes regnskaber for 146 økologer, der repræsenterede 832 bedrifter. Tyve år senere i 2015 var stikprøven på 190 bedrifter, der repræsenterede 1.387 økologiske bedrifter. Malkekvæg har gennem perioden været den største driftsform blandt økologerne, der i særlig grad er koncentreret i Sønderjylland.

Figur 24 Afkastningsgrad for økologiske landbrug

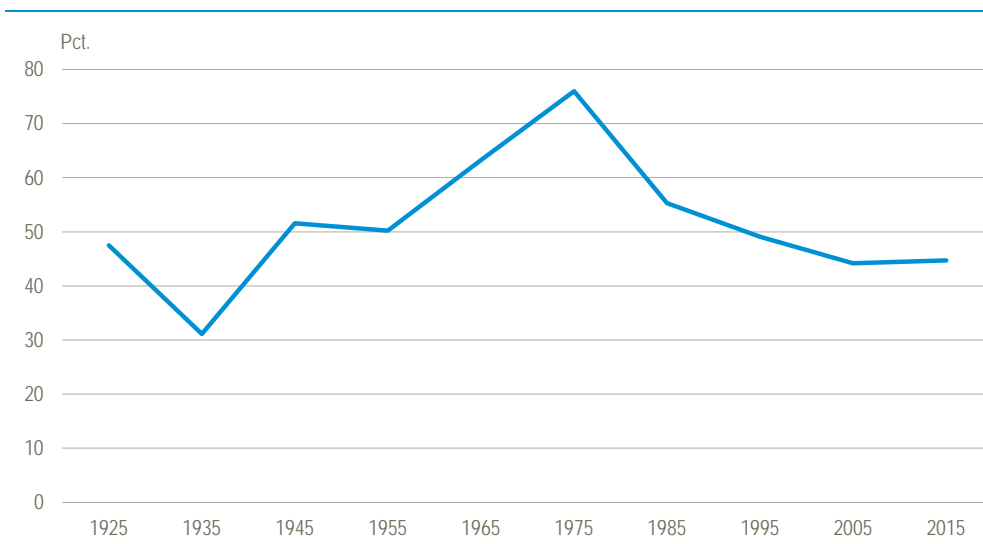
Kilde: Egne beregninger på regnskabsstatistikken, www.statistikbanken.dk/JORD1 og www.statistikbanken.dk/REGNOK1

3.5 Gæld

Gældsproblemer i landbruget i 1920'erne og 1930'erne

Allerede i 1920'erne omtales stigende ejendomspriser som en årsag til en kraftig stigning i landbrugets gæld. Gælden blev som i dag opgjort for sektoren af Statistisk Departement (nu Danmarks Statistik) og androg i 1926 3,328 mia. kr., hvoraf 3,032 mia. kr. var prioritetsgæld. Med krisen i starten af 1930'erne steg gælden yderligere og androg i 1937 4,432 mia. kr. I første halvdel af 1930'erne kulminerede antallet af tvangsauktioner med 2.029 ejendomme i 1932. Der blev gennemført forskellige tiltag for at løse landbrugets gældsproblem, fx indførtes i 1936 en ordning med saneringslån for de stærkest forgældede landbrug, se også afsnit 1.2.

Figur 25 Soliditetsgrad, landbrugsbedrifter

Kilde: Tabel 1.2 og regnskabsstatistikken, flere årgange.

Set i længere perspektiv giver en deflatering med forbrugerprisindekset en gæld i 1937 svarende til 149 mia. 2015 kr., eller ca. det halve af landbrugets gæld i dag, hvor det dog skal tages i betragtning, at landbrugsaktiverne også er øget betydeligt pr. hektar.

Landbrugenenes formueforhold undersøgt siden 1922

I regnskabsstatistikken blev landbrugenenes formueforhold første gang undersøgt for driftsåret 1922/23. Aktiverne blev opgjort til 100.531 kr. i gennemsnit pr. ejendom (hvor størrelsen var 36,1 ha), mens gælden blev opgjort til 46.563 kr., hvilket gav en soliditetsgrad på 53,7.

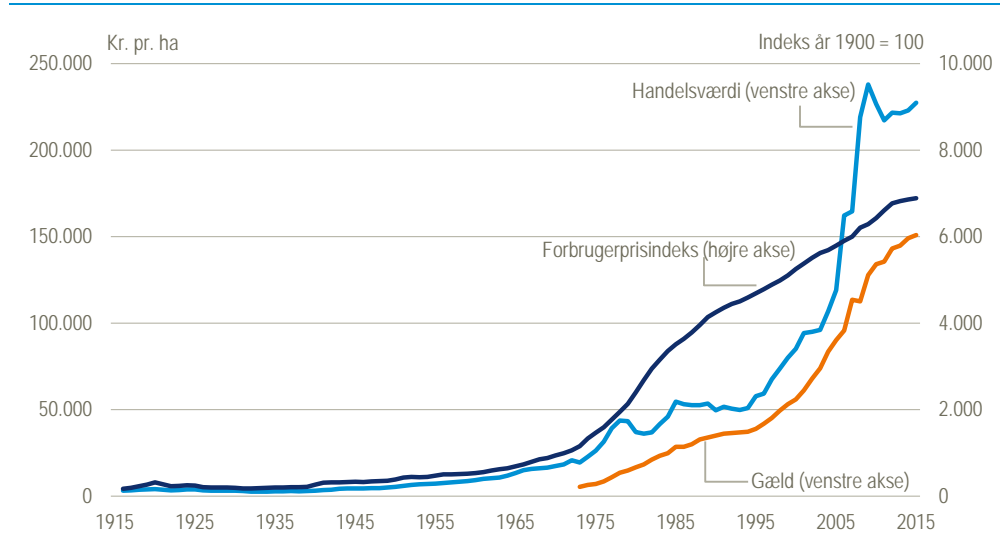
Landbrugets soliditet var lavest i 1930'erne

Soliditetsgraden faldt til et lavpunkt under krisen i 1930'erne som følge af både højere gæld og lavere værdi af aktiverne. Herefter steg soliditetsgraden frem til 1970'erne, hvorefter den er faldet til et niveau omkring 45 pct. i 2015.

Kraftig stigning i handelsværdien af landbrugsaktiver pr. ha siden 1994

Landbrugsaktivernes handelsværdi er vist i figur 26. Først i 1994 passerede handelsværdien af landbrugsaktiver 50.000 kr. pr. ha, men er siden mere end firedoblet til 238.000 kr. pr. ha i 2009, hvorefter der har været et fald til 227.000 kr. pr. ha i 2015. Fra 1994 til 2015 er forbrugerprisindekset tilsvarende kun steget med 50 pct. Imidlertid var der en periode inden slutningen af 1970'erne, hvor handelsværdien af landbrugsaktiver steg mindre end inflationen.

Figur 26 Landbrugsaktiver og gæld samt forbrugerindeks

Anm. 1: Handelsværdien består af de samlede landbrugsaktiver pr. hektar. Dvs. at udover jorden indgår også bygninger, inventar, beholdninger og besætning.

Anm. 2: Gælden er korrigeret for ikke-landbrugsmæssig gæld ved at tage forholdet mellem landbrugsaktiver og samlede aktiver.

Kilder: Regnskabsstatistik, diverse årgange. Forbrugerprisindeks www.statistikbanken.dk/PRIS8.

Gælden, der kan relateres til landbruget, er tilsvarende steget fra 37.000 kr. pr. ha i 1994 til 151.000 kr. pr. ha i 2015.

4. Statistikkens udarbejdelse

*Begyndende interesse
for regnskabsføring
i 1800-tallet*

Interessen for bogføring og regnskaber i landbruget kan føres tilbage til 1800-tallet. Grundlovens vedtagelse i 1849 og landbrugets store krise senere i århundredet gjorde det mere relevant at registrere, og det samme gjorde en ændring af skatteloven i 1903. Udviklingen tog fart, da de første regnskabsforeninger blev etableret fra 1910.

Organisationer for danske landmænd

Lokale foreninger for husmænd, mellemstore og større landbrug opstod i 1800-tallet. I 1893 grundlagdes landsorganisationen *De Samvirkende Danske Landboforeninger*, der repræsenterede de mellemstore landbrug, mens der i 1923 dannedes en centralforening for *tolvmandsforeningerne*, der repræsenterede de store landbrug. I 1992 stiftedes *Dansk Erhvervsjordbrug* ved en sammenlægning af tolvmandsforeningerne og Landsforeningen af Danske Kornproducenter. I 1997 blev Dansk Erhvervsjordbrug fusioneret ind i De Danske Landboforeninger. I 1910 oprettedes *De samvirkende Danske Husmandsforeninger*, der i 2003 fusionerede med Landboforeningerne og dannede *Dansk Landbrug, senere Landbrug & Fødevarer*. Landbrug & Fødevarer har centraliseret den landbrugsfaglige rådgivning med udgangspunkt i Landbrugets Rådgivningscenter i Skejby ved Århus. Centeret går i dag under navnet SEGES.

Kilde: www.denstoredanske.dk

4.1 Udvalgelse og repræsentativitet i de tidlige år

Flere og flere regnskaber

I første udgave af regnskabsstatistikken fra 1916/17 indgik 75 regnskaber fra 6 regnskabsforeninger. Der fandtes på det tidspunkt 13 foreninger, hvor der i alt blev udarbejdet 313 regnskaber. Allerede året efter indleverede 17 foreninger 235 regnskaber, og i årene der fulgte, blev både antal regnskabsforeninger og antal regnskaber udvidet – i 1940/41 fandtes over 100 regnskabsforeninger, hvoraf 82 indsendte tilsammen 950 regnskaber. I alt blev der på det tidspunkt ført 7.660 regnskaber i foreningerne.

*Også regnskaber
udarbejdet i Driftsbureauet*

Regnskabsforeningerne var dog ikke helt alene om regnskaberne. Nogle regnskaber – vel ca. 20-30 stk. især fra ret store bedrifter – blev udarbejdet af Det Landøkonomiske Driftsbureau.

Om repræsentativitet og husmandsbrug i statistikken 1935:

"... I modsætning hertil er regnskabsmaterialets repræsentative karakter med hensyn til ejendommenes størrelse endnu ret mangelfuld, idet antallet af husmandsregnskaber fra landbrug under 10 ha fremdeles er alt for lille i forhold til denne ejendomsgruppes andel i det samlede antal landbrug. I henhold til den officielle statistik fra 1933 udgjorde brugene under 10 ha knapt 52 pct. af samtlige landbrug, medens de i driftsbureauets materiale kun udgør ca. 18 pct. Dette tal svarer på det allernærmeste til husmandsbrugenes andel i det samlede landbrugsareal; men der er al mulig grund til at søge antallet af husmandsregnskaber forøget, og bureauet vil derfor i fremtiden fortsætte sine bestræbelser for at fremskaffe et væsentlig større antal brugbare husmandsregnskaber". Fra "Undersøgelser over landbrugets driftsforhold 1935/36, Det landøkonomiske Driftsbureau.

Ca. 1.000 regnskaber pr. år

Antal regnskaber forblev omkring 1.000 i en årrække, hvorefter der i løbet af 1960'erne igen var midler til rådighed til at øge antallet. For regnskabsåret 1972/73 indgik 1.510 regnskaber.

*Regnskaber
repræsentative for de
enkelte regnskabskredse*

Der blev lagt vægt på, at konsulenterne udvalgte regnskaberne, så gennemsnittet af de indsendte regnskaber så vidt muligt svarede til gennemsnittet for de pågældende regnskabskredse, både hvad driftsresultat og gennemsnitsstørrelse angik. De allerførste år måtte man dog indrette sig efter, hvad der var muligt at fremskaffe. I

en periode var der *knap 30 pct. fra brug på under 10 ha, 58 pct. fra bønderbrug mellem 10 og 50 ha og resten fra de større gårde samt 40 pct. fra ejendomme på Øerne og 60 pct. fra Jylland*. Det svarede ikke helt til fordelingen i populationen af bedrifter, idet der fx i 1956/57 var 47 pct. af brugene, der var på under 10 ha.

Fast vægtning Gennemsnit for alle brug blev, i hvert fald i en del af perioden, vægtet med nogle faste vægte fra år til år, så afvigelser i materialets sammensætning ikke ville påvirke tallene fra samtlige brug. Det har været muligt, fordi der kun fandt en begrænset strukturudvikling sted. Se beskrivelse i afsnit 3.3.

Lidt større kornhøst i regnskabsstatistikken Man holdt øje med, om produktionen svarede til den i samtlige landbrug. Det gjorde den dog ikke altid – fx var den gennemsnitlige kornhøst pr. ha i perioden 1945-65 ifølge regnskabsstatistikken 8 pct. større end ifølge den officielle statistik. I perioden 1936/37-40/41 var forskellen på 12 pct.

4.2 Udvalgelse og repræsentativitet efter EF-tilslutningen

Ikke egentlige driftsformer Inden Danmark blev optaget i EF, indgik driftsformer ikke i regnskabsstatistikens klassifikation af bedrifter – kun ha-størrelsesgrupper og landsdel blev der opdelt efter. Heller ikke i landbrugstællingen var bedrifterne opdelt efter driftsform, så det ville have været svært at udvælge regnskaberne repræsentativt på dette grundlag.

Ny krav i forbindelse med EF-tilslutningen Imidlertid stillede EF krav om driftsformsopdelingen, og man havde på det tidspunkt indset også i Danmark, at det nok var en god idé. Den store ændring i udvælgelsen af bedrifter fandt således sted ved optagelsen i EF, idet de krav, som FADN (se afsnit om FADN) stillede til udvælgelse, ikke blev honoreret med de hidtidige metoder. Endvidere var der i løbet af 1950'erne startet en strukturudvikling og specialisering (de næste afsnit) blandt bedrifterne, som var intensiveret i de følgende år, og som gjorde de hidtidige metoder utilstrækkelige.

Stratificering Populationen blev nu stratificeret, dvs. opdelt i grupper, *strata*, og der blev udvalgt med forskellige procenter afhængig af stratum. Man udvalgte nu regnskaberne på basis af den optimale procentdel i de strata, man fandt relevante.

Udvælgelse på Det Landøkonomiske Driftsbureau Regnskaberne blev fortsat leveret af landbrugets regnskabskontorer, men selve udvælgelsen af de enkelte regnskaber skete nu på det Landøkonomiske Driftsbureau. I første omgang blev der dog kun udvalgt blandt landbrug, der fik lavet driftsregnskab. I 1972/73 opgør landboorganisationerne ca. 35.000 regnskaber, hvilket er langt mindre end det samlede antal brug – i 1973 var der 118.000 bedrifter på mindst 5 ha.

Også private revisorer Især efter gartneriregnskabsstatistikken blev oprettet, blev en del af regnskaberne dog indsendt af private revisorer.

4.3 Vægtning i de tidlige år – og før EDB anvendelse

Tekniske udfordringer og mindre behov Baggrunden for, at der ikke tidligere var anvendt driftsformsopdeling, skønnes at være dels et begrænset behov, dels at der i tiden før EDB-anvendelse var tekniske udfordringer forbundet med det.

Blandet landbrug At der var begrænset behov skyldes, at landbrugsbedrifterne ikke i samme omfang som senere hen var specialiserede. De fleste brug havde såvel mark som kvæg og svin, og driftsformen var derfor pr. definition *blandet landbrug*.

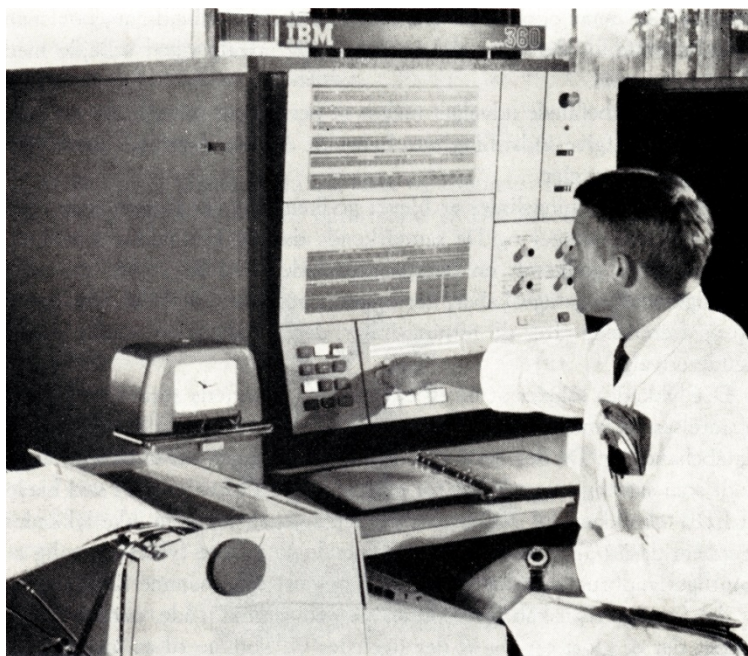
Færre strata uden EDB De tekniske udfordringer ved indførelse af driftsformer i regnskabsstatistikken og for øvrigt også i Landbrugstællingen var først og fremmest et øget antal *strata*, dvs. grupper, som bedrifterne skal opdeles i. Der var som nævnt allerede et antal størrelsesgrupper og et antal landsdele, og en opdeling i driftsformer ville betyde, at de

nævnte antal strata skulle ganges med antal driftsformer. Det ville være en udfordring med datidens regnetekniske muligheder.

Fokus på repræsentativitet På samme måde ville egentlig vægtning af regnskaberne, som vi kender det i dag, være yderst krævende. Nærmere var det at sørge for, at regnskaberne var repræsentativt udvalgt på bl.a. landsdel - så var vægtning jo mindre nødvendig. Udfordringerne bestod i at opnå en tilfældig udvælgelse, når ikke alle fik ført regnskab, og når chancen for at få et regnskab til indberetning var forskellig fra størrelsesgruppe til størrelsesgruppe og fra landsdel til landsdel.

Ikke alle fik ført regnskab Det tog en årrække at forbedre repræsentativiteten, men det har været svært at påberåbe sig, at udvælgelsen af regnskaber var tilfældig, da ikke alle fik ført regnskab.

En lille smule vægtning Som tidligere nævnt blev der vægtet lidt: Regnskabsresultater for *alle landbrug*, som var opgjort pr. ha og ikke pr. bedrift, var vægtet sammen på den måde, at hver størrelsesgruppe er tildelt en vægt baseret på, hvor stor en del af det samlede landbrugsareal, der findes i den pågældende gruppe.

Kilde: Landbrugets økonomi i 50 år 1918-1968, Det landøkonomiske Driftsbureau

4.4 Vægtning fra 1960'erne og efter EF-tilslutning

EDB og specialisering i landbruget samtidig

Fra 1960'erne blev EDB gradvis indført i forbindelse med udarbejdelse af regnskabsstatistikken. De første opgørelser var dog foretaget allerede i midten af 1950'erne på foranledning af *Foreningen af jyske Landboforeningers regnskabsudvalg*. EDB gav nye muligheder. Og nogenlunde parallelt med EDB-udviklingen medførte specialiseringen i landbruget, at opdeling i driftsformer blev nødvendig.

Strukturudvikling i landbruget

Så optagelsen i EF var en anledning til at gøre noget, som måske allerede i nogle år havde været hensigtsmæssigt. Ifølge den første regnskabsstatistik for Danmark i EF, 1973/74, var der på det tidspunkt 62 pct. blandende bedrifter blandt de 117.960 ejendomme på mere end 5 ha. Dvs. de øvrige 38 pct. var specialiserede i en eller anden driftsform – som oftest agerbrug, kvæg eller svin. I 2015 var antallet af bedrifter faldet til 30.340, og andelen af specialiserede bedrifter var steget til 78 pct. Her var kriteriet for at være blandt bedrifterne et *Standard Output* på mindst 8.000 euro.

<i>5.940 grupper blandt landbrugsbedrifterne</i>	I regnskabsstatistikken for 1973/74 er landbrugsbedrifterne grupperet efter en række kriterier: Areal, driftsform, region, bruger alder og omfang af lønarbejde uden for bedriften. Med disse kriterier blev populationen af landbrugsbedrifter opdelt i 5.940 strata. Ikke alle strata var dog repræsenteret, idet der kun var 1.383 regnskaber med i statistikken. Og ikke alle strata var relevante.
<i>Vægtning af regnskaberne</i>	Det var nu muligt at vægte regnskaberne. Hvis der i et relevant stratum fx fandtes 100 landbrugsbedrifter, men kun 4 var udvalgt, blev det enkelte regnskab tildelt en vægt i forhold til den andel, der var udvalgt. Så hvis der af forskellige årsager var skiftende repræsentativitet i de forskellige strata, var det nu muligt at opnå et vægtet resultat. Det betød, at gennemsnittet af kriterievariablen i hvert stratum svarede til gennemsnittet, hvis alle bedrifter havde været med.
<i>Forskellig udvælgelse i grupperne</i>	Foruden at det nu var knapt så stort et problem, hvis der var for få regnskaber i et stratum, blev det nu muligt at udvælge regnskaberne optimalt inden for de enkelte strata. Det betyder, at der udvælges relativt flere regnskaber, hvis spredningen inden for et stratum er stor, som det ofte er tilfældet blandt de største bedrifter.
<i>God repræsentativitet</i>	Overordnet set må repræsentativiteten siges at være god. Der er dog stadig problemer: Deltagelse er frivillig, hvorfor en del bedrifters regnskaber ikke er til rådighed. Regnskabsåret skal være kalenderåret (gælder dog ikke gartnerierne). Endelig skal regnskabet omfatte et helt år, hvilket ofte gør det umuligt at anvende regnskaber fra bedriftens etablerings- og ophørsår.
<i>Nyt vægtprogram fra 2007</i>	Hvor der frem til og med 2006 knyttede sig et antal vægte til hver bedrift for at kunne beskrive forskellige formål, blev der fra 2007 taget et nyt statistikværktøj, SAS programmet CLAN oprindeligt udviklet af det svenske statistikbureau, i brug. I programmet tildeles hver bedrift kun én vægt. Populationen inddeles i strata efter størrelse og driftsform. I programmet kan desuden anvendes målvariable, fx at en opregning på bedriftenes arealanvendelse præcis giver landbrugsarealet i Danmark.

Individdata

I dag kan godkendte projekter få adgang til anonymiserede individdata gennem Danmarks Statistiks forskningsservice, www.dst.dk/da/TilSalg/Forskningsservice. I øvrigt er individdata strengt fortrolige.

Frem til 1970 indeholdt de årlige publikationer store tabeller med regnskabsresultater for de enkelte bedrifter, der indgik i årets statistik. Bedrifterne blev tildelt et fortløbende nummer og inddelt i geografiske områder.

4.5 Fælles regnskabssystemer i landbruget

<i>S72 regnskabssystem</i>	Landboforeningerne og husmandsforeningerne arbejdede omkring 1970 sammen i landboorganisationernes fællesudvalg om at udvikle et regnskabssystem S72. Data blev behandlet i Landbrugets EDB Center, LEC, og det kom bl.a. regnskabsstatistikken til gode, da det muliggjorde en dataudveksling uden papir. Der var dog fortsat en del foreninger, der valgte at fortsætte med egne systemer.
<i>Elektroniske data, men meget tastearbejde</i>	Statistikarbejdet i det daværende Jordbrugsøkonomisk Institut foregik ved, at sagsbehandlere modtog en udskrift af regnskabet i den ønskede statistikopstilling suppleret med en udskrift med særlig problematiske kontoområder i S72, hvor anvendelsen af kontoplanen var forskellig. Sagsbehandleren kunne derefter sende rettelser til regnskabet, der skulle testes af kontorpersonale og sendes til det regionale datacenter NEUCC på DTU i Lundtofte. Resultaterne kom herefter tilbage, og sagsbehandleren kunne kontrollere, at alt nu var i orden. I processen var der telefonisk kontakt med landmandens regnskabskonsulent.

<i>Ø90 – nyt regnskabssystem med en fælles landskontoplan</i>	Efter et stort udviklingsarbejde tog Landbo- og husmandsforeninger i 1990 et nyt regnskabssystem Ø90 i anvendelse. Systemet består basalt set af et fælles kontosystem med 10.000 numre. Hele den overordnede regnskabsopstilling er defineret på landskontoniveau. Det giver en ensartet opgørelse, og det blev muligt for regnskabsstatistikken at etablere en direkte logning til kontoplanen. Efter lanceringen af Ø90 har alle regnskabskontorer organiseret i Dansk Landbrug valgt at benytte systemet.
<i>Store fordele for indberettere og for statistikken</i>	I dag betyder Ø90 store fordele for regnskabsstatistikken både for indberettere og for udarbejdelsen. Selve regnskabets data overføres ved tryk på en knap i regnskabssystemet, og overførsel kræver dermed kun en lille ekstra arbejdsindsats for indberetteren. I Ø90-systemet er regnskabet markeret som udvalgt til statistik, hvilket betyder, at nogle få supplerende oplysninger skal udfyldes i regnskabssystemet, og regnskabet gennemgår herefter nogle logiske kontroller, førend det er klar til overførsel. Vedligeholdelsen af logningen til Ø90 foretages i et samarbejde mellem SEGES og Danmarks Statistik.
<i>Kopi af landmandens Ø90-regnskab</i>	For at optimere arbejdet med at validere data, så uploades en PDF-kopi af landmandens rigtige Ø90-regnskab samtidig med dataoverførsel. Det har minimeret behovet for kontakt til indberetteren, da svar på mange spørgsmål kan findes ved at se i regnskabets specifikationer, noter eller ledelsesberetning.
<i>IT systemer giver effektiv sagsbehandling</i>	Fra 1990 til 2005 brugte man et sagsbehandlersystem udviklet i VMS til at håndtere regnskaberne i statistikken. Hermed blev interaktiv test og skærmbaserede rettelser mulige. Fra 2006 er anvendt et system udviklet på en Microsoft SQL server. Det forventes, at statistikken for 2016 er den sidste i det nuværende system, da et opgraderet system, stadig baseret på en SQL server, er under udvikling.
<i>Enkelte landbrug bruger ikke Ø90</i>	Endelig skal det tilføjes, at der hele tiden har været en mindre del af landbrugene, der ikke får lavet deres regnskab af et regnskabskontor, der er organiseret i Landbrug & Fødevarer, og regnskabet derfor bliver lavet i et andet system. For disse landbrug er en skemaindberetning nødvendig.

5. EU – FADN

Fælles EU-regnskabsstatistik

Siden 1965 har der eksisteret en EU-forordning, som forpligter hvert EU(EF)-land til at indsende et antal jordbrugsregnskaber. Det tilstræbes, at regnskaberne er udarbejdet efter samme retningslinjer i alle medlemslande. Regnskaberne bliver i Bruxelles anvendt til udarbejdelse af en fælles regnskabsstatistik.

Informationsnettet for Landøkonomisk Bogføring

Vi anvender ofte, på dansk og internationalt, den engelske forkortelse FADN, som står for Farm Accountancy Data Network. EU-forordningerne findes imidlertid på alle EU-landenes sprog, hvor den danske forkortelse (og den tyske) er INLB, på dansk Informationsnettet for Landøkonomisk Bogføring. Den franske forkortelse RICA har også været anvendt på dansk, da den er nemmere at udtale end de to andre.

5.1 Dansk deltagelse i FADN

Tilpasning til EF nødvendig

Nogle lande havde ved optagelsen i EF eller senere i EU ingen national jordbrugsregnskabsstatistik og har derfor måttet oprette en organisation til indsamling af regnskaber. For Danmarks vedkommende var det ikke tilfældet, da vi jo allerede havde haft regnskabsstatistik i næsten seks årtier, da Danmark blev medlem i 1973. Imidlertid var det nødvendigt at foretage nogle ret markante tilpasninger, før der kunne leveres data, der levede op til EF-forordningen.

Bedre repræsentativitet

Først og fremmest var der repræsentativiteten. De udvalgte regnskaber skulle være repræsentative for populationen af jordbrugsbedrifter. Før 1973 var det i et vist omfang de danske regnskabskontorer, der udvalgte, hvilke regnskaber de ville indsende, se afsnit 3.1.

Enheder baseret på hvede

I forbindelse med indtræden i EF blev det også nødvendigt at opdele bedrifterne efter driftsform, fx planteavl, kvæg, svin osv. I første omgang foregik opdelingen på grundlag af *standardbruttoproduktion*, som var baseret på den normale værdi af produktionen pr. enhed i de oprindelige seks EF-lande. Udgangspunktet var værdien af én ha hvede, der var fastsat til 1,00. På trods af de ny tiltag var udvælgelsen dog fortsat kun begrænset tilfældig, idet der kun blev udvalgt blandt bedrifter, der fik ført driftsregnskab.

Standarddækningsbidrag

Senere blev bedrifterne klassificeret på grundlag af *standarddækningsbidrag* (SDB), som var baseret på forholdene i det enkelte medlemsland. Fra regnskabsåret 1979/80 indgår SDB-grupperingen i den danske regnskabsstatistik.

Kriterier de første år

Stikprøven af regnskaber for 1973/74 var på 1.383, hvilket var lidt mindre end de foregående år. Formentlig blev alle videresendt også til opfyldelse af Danmarks nye forpligtelser over for EF datanetværk for landbrugsregnskaber. For 1974/75 blev 1.578 regnskaber udvalgt til EF ud af 1.725 regnskaber, der indgik i den danske landbrugsregnskabsstatistik. Kriteriet var, at regnskaber til EF skulle komme fra bedrifter på mindst 5 ha, og hvor brugerens lønarbejde uden for bedriften udgjorde mindre end 67 dage pr. år. Året efter var kriteriet endvidere, at standardarbejdsindsatsen ved driften skulle være på mindst $\frac{3}{4}$ årsarbejder svarende til 1.575 timer.

Gartnerierne kom med

Fra 1980 blev endnu et krav fra EF opfyldt: Der blev leveret regnskaber også fra gartnerier. Allerede det første år blev der foruden 1.654 landbrugsregnskaber leveret 204 gartneriregnskaber samtidig med, at der på nationalt plan blev udgivet første udgave af publikationen *Gartneriregnskabsstatistik*. Senere blev stikprøven af regnskaber til EF udvidet yderligere.

5.2 FADN-krav påvirker regnskabsstatistikken

<i>Standard Output</i>	Klassificering på grundlag af SDB blev fra regnskabsåret 2010 afløst af <i>Standard Output</i> (SO). Også denne gang fik FADN stor indflydelse på udformningen af den danske jordbrugsregnskabsstatistik, hvor man benyttede ændringen til også at ændre i hele klassifikationssystemet, som imidlertid er væsentlig forskelligt fra EU-systemet, bl.a. fordi der blot kræves 50 pct. af en bestemt aktivitet for at en drift henhører til en driftsform, hvor EU fortsat kræver to tredjedele.
<i>Forskel mellem national dansk statistik og EU-statistik</i>	Imidlertid er der stadig stor forskel på definitionen af de variabler, der indgår hos FADN og dem, der indgår hos DST. Det gælder også resultatmålene, hvor det danske <i>driftsresultat</i> dog ikke er afgørende forskelligt fra <i>Farm Net Income</i> .
<i>Indflydelse på dataindsamling</i>	Krav fra EU påvirker også den danske dataindsamling. Nogle poster i regnskaberne indgår kun af hensyn til FADN, fx krav om mængder af gødningsstoffer, som dog også kan udnyttes nationalt. Visse variabler er endvidere defineret forskelligt i den danske regnskabsstatistik og FADN's.
<i>Ingen privatøkonomi</i>	En del regnskabsposter, som indsamles i Danmark, anvendes imidlertid ikke af EU. Det gælder fx privatøkonomiske oplysninger.
<i>Regnskaberne konverteres</i>	Efter at regnskaberne er færdigbehandlet til den danske statistik, konverteres de til FADN's skemaformat. Skemaet var overordnet set uændret i en længere årrække, men var løbende justeret for at inkludere nye krav. På et tidspunkt nåede man til et punkt, hvor der var behov for revision, og fra regnskabsåret 2014 indførtes et nyt regnskabsskema samtidig med, at der blev indført nyt filformat.
<i>Ikke længere kurér</i>	Indtil 1997 blev data sendt med kurér til Bruxelles på store magnetbånd. Herefter var der nogle år, hvor der blev sendt en CD-rom, hvorefter det siden 2002 er sket via internettet.

5.3 Offentliggørelse af FADN-data

<i>Publikationer med FADN-data</i>	I en længere årrække blev data offentliggjort i publikationer, som udkom med nogle års mellemrum og et par år efter de regnskabsår, de vedrørte. Endvidere anvendes data i en lang række undersøgelser, som udføres såvel i forbindelse med FADN-enheden i Bruxelles som i de enkelte medlemslande.
<i>Også til forskning</i>	Det er muligt at få adgang til FADN-data til forskningsbrug i medlemslandene, hvilket mange har gjort brug af, bl.a. i Danmark, hvor IFRO under Københavns Universitet har haft flere projekter.
<i>Lav din egen tabel</i>	I en del år har man kunnet finde data på FADN's hjemmeside http://ec.europa.eu/agriculture/rica/ , hvor man selv kan fremstille tabeller (klik Public Database) på baggrund af en række kriterier – variabler samt regnskabsår, medlemsland og evt. region, driftsform samt bedriftsstørrelse. Data findes her tilbage til 1989, hvor man dog bl.a. skal være opmærksom på definitionsændringen i forbindelse med skift til klassifikation vha. SO fra 2010.
<i>FADN-data i Regnskabsstatistik for jordbrug</i>	I <i>Regnskabsstatistik for jordbrug</i> findes et afsnit med FADN-data for Danmark sammenlignet med seks udvalgte lande og for driftsformer, som har betydning i Danmark. Desværre offentliggøres FADN-data senere end nationale data, og nyeste data er derfor ikke for samme år som de danske data produceret hos Danmarks Statistik.
<i>Tilstræbt sammenlignelighed</i>	Det er hos FADN tilstræbt at gøre data fra de enkelte EU-lande sammenlignelige. Der er imidlertid forskelle i indsamlingen, bl.a. er mindstestørrelsen forskellig for de bedrifter, der indgår. Mindstestørrelsen skal afspejle medlemslandets popula-

tion af bedrifter på en måde, så et vist minimum af landets jordbrugsproduktion er repræsenteret.

5.4 FADN-komitéen

*EU-landenes
repræsentanter mødes
i Bruxelles*

EU's medlemslande har indflydelse på arbejdet med FADN-data via FADN-komitéen, som holder møder i Bruxelles ca. tre gange årligt med repræsentanter fra samtlige EU-medlemslande. Medlemslandene har stemmeret, når der foretages ændringer i lovgivningen omkring FADN-arbejdet.

*Reguleret af EU-
forordninger*

Tidligere har der været en række FADN-forordninger – en overordnet forordning fra Ministerrådet samt en række kommissionsforordninger. I forbindelse med at Lissabon-traktaten trådte i kraft, blev det reduceret til én forordning fra Ministerrådet (1217/2009) samt to forordninger fra Kommissionen: Kommissionens delegerede forordning 1198/2014 og Kommissionens gennemførelsesforordning 2015/220. De to førstnævnte indeholder overordnede regler, mens sidstnævnte forordning indeholder detaljer som fx regnskabskemaets poster samt opdeling af jordbrugsbedrifter i driftsformer og størrelsesgrupper.

FADN under DG AGRI

Til daglig varetages arbejdet med indsamling og behandling af data af et kontor under DG AGRI (Generaldirektorat for Landbrug) i Bruxelles, som er en del af Europa-Kommissionen.

6. Anvendelse af regnskabsstatistikken i forskningen

ved Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi (IFRO), Københavns Universitet (KU), anvender ofte og på flere områder Danmarks Statistiks regnskabsstatistik i den landbrugsøkonomiske forskning og undervisning.

Anvendelse i uddannelse Når det gælder undervisning og uddannelse, anvendes landbrugsregnskabsstatistikken i forbindelse med udarbejdelse af bachelor- og kandidatopgaver samt direkte i undervisningen på KU. Eksempelvis gives de ny studerende en introduktion til Statistikbanken ved øvelser, hvor de skal trække aggregerede tabeller for driftsøkonomien for forskellige driftsformer.

Anvendelse i forskning Når det gælder forskning, sker anvendelse gennem både Statistikbanken og forskerservice. I det følgende vises fire konkrete eksempler på anvendelse af regnskabsstatistikken i forskningen.

*Eksempel 1:
Produktivitetsstudie af
dansk landbrug* Den forskningsmæssige anvendelse af regnskabsstatistikken for jordbrug præsenteres med eksempel på et produktivitetsstudie af dansk landbrug i perioden 1985 til 2006, "Scale efficiency in Danish agriculture: an input distance-function approach" udført af docent Svend Rasmussen. Studiet blev publiceret i 2010 i *European Review of Agricultural Economics* (Rasmussen) og det dataforberedende arbejde er publiceret i FØI Working Paper 2008/13 (Rasmussen 2008). Detaljeringsniveauet i regnskabsstatistikken for jordbrug tillader en meget detaljeret estimering af produktionsteknologien for de relevante driftsgrene i dansk landbrug, hvilket netop kan ses i Rasmussen (2008).

Kombinationen af valide regnskabsmæssige registreringer vedrørende indkomstforhold og formueforhold sammenholdt med detaljeret information om produktionsomfang er af afgørende betydning for at kunne levere troværdig forskning om landbrugets økonomiske forhold. Ydermere er den konsistente opgørelse af landbrugets økonomiske forhold gennem tiden central for at kunne lave troværdig forskning på tidsseriedata. Troværdige tidsserieanalyser er afgørende i en sektor med biologisk og vejrmæssig indflydelse på resultaterne sammenholdt med svingende priser, som dermed giver yderst svingende indkomster.

I Rasmussen (2010) dekomponeres produktivitetsudviklingen i perioden til en effekt af ændret bedriftsstørrelse (skala) og til produktivtænderinger i perioden. Analysen viser, at yngre landmænd er mere produktive end ældre landmænd, og det viser endvidere, at der er forskel på produktivitetsudviklingen afhængig af driftsgrenen, hvor den steg 3,3 pct. pr. år for planteavlerne, 2,4 pct. pr. år for mælkeproducenterne og 2,1 pct. for svineproducenterne pr. år over hele den 22 årige periode.

Referencer Rasmussen, S. (2008). Data for analysing productivity changes in Danish agriculture 1985-2006. Fødevarerøkonomisk Institut, Københavns Universitet. (IFRO Working Paper; No. 15, Vol. 2008).

Rasmussen, S. (2010). Scale efficiency in Danish agriculture: an input distance-function approach. *European Review of Agricultural Economics*, Vol. 37, pp. 335-367.

*Eksempel 2:
Regnskabsdata og
økonomiske modeller* Inden for den jordbrugsøkonomiske forskning har udviklingen og anvendelsen af økonomiske modeller til bl.a. fremskrivninger og konsekvensanalyser spillet en betydelig rolle gennem de seneste 20-25 år. På Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi har dette taget form af bl.a. en økonomisk model med fokus på jordbrugets samfundsøkonomiske betydning (Adams et al., 2002), dels to modeller for landbrugssektorens økonomi (Jensen, 2001; Wiborg), og dels en række analyse-

modeller med fokus på driftsøkonomien i konkrete typer landbrugs- eller gartneri-bedrifter (fx Abildtrup et al., 2008). Modellerne har været anvendt i både forskningsprojekter og instituttets undervisning. Derudover har modellerne været brugt til myndighedsrådgivning, bl.a. i forbindelse med Natur- og Landbrugskommissionens arbejde (Natur- og Landbrugskommissionen, 2013). Her har adgangen til jordbrugsregnskabsstatistikken - og det bagvedliggende datamateriale - været afgørende, både i fastlæggelse af et empirisk funderet udgangspunkt for sådanne økonomiske analyser og som grundlag for statistiske analyser til at afdække centrale parametre for bedriftenes tilpasninger til fx ændrede pris- og reguleringsforhold.

- Referencer*
- Abildtrup J., Nissen C.J.V. & Ørum J.E. (2008) Områdebaserede analyser af driftsøkonomi og miljø, Fødevarerøkonomisk Institut working paper 2008/12
- Adams P.D., Andersen L. & Jacobsen L-B. (2002) Structural forecast for the Danish economy using the dynamic-AAGE model, Fødevarerøkonomisk Institut, rapport nr. 133.
- Jensen J.D., Andersen M. & Kristensen K. (2011) A regional econometric sector model for Danish agriculture – a documentation of the regionalized ESERALDA model, Fødevarerøkonomisk Institut, rapport nr. 129
- Natur- og Landbrugskommissionen (2013) Natur og Landbrug – En ny start.
- Wiborg T. (1998) KRAM – A Sector model of Danish Agriculture: Background and Framework Development, CARD working paper 6-1998

Eksempel 3:
Dansk gartneri og den grønne vækstklunge

Instituttet fik i 2010 en opgave fra Dansk Gartneri i forbindelse med arbejdet i projektet "Dansk gartneri og den grønne vækstklunge." Formålet med dette arbejde var at skabe ny vækst i erhvervet gennem en række forskellige strategiske tiltag. Instituttets opgave var at analysere økonomiske og markedsmæssige udfordringer og at komme med konkrete løsningsforslag.

Produktion, værdiskabelse, indtjening m.m. i gartneriet var meget vigtige informationer i denne analyse. Samtidig var det af stor betydning at kunne få data for de enkelte delsektorer og for de enkelte år. På den måde var regnskabsstatistikken en vigtig kilde. Via regnskabsstatistikken var det også muligt at foretage sammenligninger med den tilsvarende udvikling i hollandsk gartneri, hvilket gav analysen en vigtig international dimension.

Den endelige rapport blev således en del i en erhvervsmæssig strategi, samtidig med at den også havde et forskningselement. Som en del af projektet blev arbejdet udgivet som peer reviewed bog.

- Reference*
- Hansen, Henning Otte (2012): Dansk gartneri og den grønne vækstklunge – Udfordringer og strategiske udviklingsmuligheder. Handelshøjskolen Forlag.

Eksempel 4:
Landbrugsbarometer 2015

Som en del af IFROs kontrakt med Miljø- og Fødevarerministeriet er lavet en analyse af dansk landbrugs konkurrenceevne i forhold til en række europæiske landes landbrug i perioden fra 2004 til 2012 udtrykt ved udnyttelse af produktionsmuligheder og driftsledelse. Analyserne er baseret på regnskabsdata fra et stort antal landbrugsbedrifter i alle de europæiske lande indsamlet af Farm Accountancy Data Network (FADN). Bedrifterne er inddelt i driftsgrene (planteproduktion, mælkeproduktion, svineproduktion) baseret på et mål for specialisering opgjort af FADN. Inden for hver driftsgren er der desuden defineret minimumskrav til bedriftenes størrelse. Analyserne er foretaget separat for hvert af årene 2004-2012. Analysemodellerne inkluderer tre inputs (forskellige typer af omkostninger), der anvendes til at producere forskellige to outputs (indtægter). Resultaterne udtrykker dermed bedriftenes efficiens i forhold til transformationen af omkostninger til indtægter. Analysen er baseret på to elementer: Først sammenlignes den gruppe af landmænd i Danmark, der er bedst til at generere indkomst givet deres brug af produktionsfaktorer med de tilsvarende landmænd i de andre lande. Dette giver et udtryk for

forskellene i de produktionsmuligheder de (dygtigste) danske landmænd har, i forhold til de muligheder landmændene i de andre lande har. Dernæst er der analyseret, hvordan landmændene i et land i gennemsnit klarer sig i forhold til de bedste landmænd i det pågældende land, hvilket indikerer de relative driftsleder-egenskaber.

Resultaterne viser, at de mest effektive danske producenter, i alle tre driftsgrene, generelt er meget dårligere end de mest effektive i stort set alle de andre lande. Dvs., at produktionsmulighederne (forstået som muligheden for at transformere omkostninger til indtægter) for de danske landmænd er blandt de dårligste i Europa. Derudover er den gennemsnitlige udnyttelse af produktionsmulighederne (de relative driftslederegenskaber) for de danske landmænd heller ikke højere for de danske landmænd end for landmændene i de øvrige europæiske lande.

Reference Asmild, M., Hjorth, K.M. and Zobbe, H, (2015), Landbrugsbarometer 2015: En vurdering af dansk landbrugs relative konkurrenceevne udtrykt ved udnyttelse af produktionsmuligheder og driftsledelse, (IFRO Working Paper 2015 / 30).

7. Regnskabsstatistikken og Myndighedsbetjening

ved Miljø- og Fødevarerministeriet, Landbrugs- og Fiskeristyrelsen og Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Statistik med høj troværdighed

Funderet i et stærkt fagligt miljø og med en høj grad af kontinuitet over tid udgør Danmarks Statistiks arbejde med landbrugets driftsregnskaber et vigtigt vidensgrundlag. Arbejdet er karakteriseret ved at have en høj grad af troværdighed blandt brugerne af statistikken og blandt beslutningstagere. Det gælder historisk, og det vil i høj grad også være nødvendigt fremover.

Statistikken er en vigtig del af et solidt vidensbaseret grundlag for administration og politikudvikling

Behovet for et solidt vidensbaseret grundlag for administration og politikudvikling har næppe været større nogensinde. Regnskabsstatistikken udgør en vigtig del af dette grundlag. Statistikken skal på rette detaljeringniveau leve op til kravene om kontinuitet, relevans, repræsentativitet og foreligge med den tilstrækkelige hurtighed. Det gælder både når statistik og data bliver anvendt direkte af myndighederne selv, og når statistik og data anvendes af forskere i projekter og notater udarbejdet til myndighederne.

Årlig redegørelse om landbrugets økonomi

Landbrugsregnskabsstatistikens anvendelse til oplysning og betjening af myndighederne har en lige så lang historie, som statistikken selv. Statistikken er det bærende datagrundlag for den årlige redegørelse om Landbrugets økonomi, der er et vigtigt led i myndighedsaftalen mellem Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi og Miljø- og Fødevarerministeriet. Foruden historiske opgørelser for de seneste år indeholder redegørelsen en prognose for resultaterne det pågældende år, en vurdering af konjunkturerne for det kommende år baseret på seneste regnskabsdata og den forventede prisudvikling for de væsentligste indsatsfaktorer og landbrugsprodukter baseret på seneste regnskabsdata samt den forventede prisudvikling for de væsentligste inputfaktorer og landbrugsprodukter. Landbrugets økonomi indeholder også detaljerede opgørelser af de driftsøkonomiske resultater for udvalgte driftsformer samt størrelsesgrupper baseret på udtræk fra landbrugsregnskabsstatistikken, som bidrager til en detaljeret indsigt i forskellene i den driftsøkonomiske situation inden for landbrugssektoren.

Anvendelse i løbende udredninger

Foruden den årligt tilbagevendende anvendelse af landbrugsregnskabsdata i Landbrugets økonomi, anvendes statistikken i en lang række udredninger, hvor diverse problemstillinger knyttet til landbrugets aktuelle driftsøkonomi og fremskrivninger heraf ønskes belyst.

Det omfatter bl.a. et bredt spektrum af analyser af forventede konsekvenser ved ændringer af EU's landbrugsstøtte og forberedelserne af internationale handelsaftaler, fx WTO, analyser af omkostninger ved reduceret gødnings- og pesticidtilde-ling, samt seneste analyser af risikoen for konkurs blandt forskellige grupper af landbrugsbedrifter.

Landdistriktsprogrammet

Statistikkerne benyttes også i forbindelse med Miljø- og Fødevarerministeriets administration af de mange ordninger i Landdistriktsprogrammet, hvor statistikken er grundlag for beregning af støtte og compensation, der lever op til EU-Kommissionens forordningsfastsatte krav, fx arealstøtte til økologisk produktion.

Natur- og Landbrugskommissionen

Flere store landbrugspolitiske udredningsarbejder har gennem tiden gjort brug af statistikken. Senest har statistikken dannet grundlag for det omfattende udredningsarbejde i Natur- og Landbrugskommissionen, som havde baggrund i den svage produktivitetsudvikling i forarbejdningsektoren, lav indtjening og høj gæld-sætning i landbruget samt den fortsatte udvikling i den fælles landbrugspolitik i retning af faldende direkte støtte til landbruget. Statistikkerne blev i den forbindel-

se benyttet til at udarbejde en detaljeret beskrivelse af landbrugets økonomiske situation og opstilling af scenarier.

- Høj detaljeringsgrad afgørende* I de mange forskelligartede anvendelser er landbrugsregnskabsstatistikens detaljeringsgrad og opdelingen på både driftsformer (typer af landbrugsbedrifter) og driftsgrene (de enkelte produkter) afgørende for at kunne tilvejebringe de ønskede analyser inden for et rimeligt tidsrum og med et højt niveau af datakvalitet.
- Den Europæiske vinkel* Indsamlingen af regnskabsdata i landbruget er ikke alene et nationalt anliggende. Statistikkerne indgår også i "Farm Accountancy Data Network (FADN)," som i mere end 50 år har indsamlet oplysninger om landbrugets driftsregnskaber på tværs af medlemslandene. Det muliggør eksempelvis økonomiske analyser på tværs af medlemslande om bl.a. danske landmænds konkurrenceforhold og udviklingspotentialer.
- Forventninger til fremtidig statistik* Den teknologiske udvikling vil gøre indsamling af endnu flere data fra landbrugsproduktionen mulig og interessant – og det vil også blive billigere. Det giver nye muligheder for at analysere driften og driftsresultaterne, og dermed bedre kunne bidrage til udvikling af administration og politik samt benchmarking af landmændene i forhold til indenlandske og udenlandske kolleger. Det vil også præge udviklingen i arbejdet med landbrugets driftsregnskaber fremover.
- Vigtigt samspil med brugere og erhverv* Det er vigtigt, at tradition og fornyelse går hånd i hånd i udviklingen af regnskabsstatistikken de kommende år – og at det sker i et tæt samspil med interessenterne, myndigheder, forskningsinstitutioner og interesseorganisationer.
- "Tillykke med jubilæet".

8. Regnskabsstatistikken og erhvervet

Ved SEGES

Regnskabsføring i landbruget blev i det små påbegyndt i starten af 1900-tallet, men først med dannelsen af Det Landøkonomiske Driftsbureau i 1918 kom der gang i en systematisk udarbejdelse af kapitalforhold samt indtægter og udgifter i landbruget.

Regnskabsopgørelser Allerede ved opstart i 1918 blev udarbejdet en plan for to regnskabsformer, nemlig 'A'- og 'B'-regnskaber. A-regnskaber har en samlet konto for landbrugets indtægter og udgifter, mens B-regnskabet giver mulighed for en mere detaljeret opdeling af indtægter og udgifter på det enkelte landbrugs forskellige driftsgrene. Allerede dengang arbejdede man med interne overførsler mellem mark og stald. Muligheden for at udarbejde det lidt mere enkle 'driftsregnskab' (A-regnskab), og så tilføje 'B-regnskabet' er i øvrigt blevet bibeholdt igennem alle 100 år. A-regnskabet hed i mange år driftsregnskabet og er i dag identisk med den interne del af landmandens årsrapport. Denne opstilling har altid været og er fortsat grundstenen i den driftsøkonomiske rådgivning og regnskabsstatistikken.

Produktionsgrensregnskab B-regnskabet hed i en periode Bidragsregnskabet. I 1970'erne med indførelsen af Edb-systemet S72 blev det omdøbt til Produktionsgrensregnskabet. Her blev der mulighed for opgørelse af dækningsbidrag pr enhed (årsko, årsso, ha m.v.) på et meget detaljeret niveau. Det vil for marken sige pr. ha afgrøde og for husdyrere pr. årsdyr eller produceret dyr (årsko, årsso, årshøne, producerede slagtesvin, producerede slagtekyllinger etc.). Denne opgørelsesform var temmelig omkostningstung og antallet af udarbejdede Produktionsgrensregnskaber aftog i starten af 00'erne.

Driftsgrensanalyse Efter finanskrisen, og med mange højt specialiserede brug, har en ny opgørelse vundet stor indpas i den økonomiske rådgivning, nemlig driftsgrensopgørelsen. I denne opgørelse aflønnes alle indsatsfaktorer, og fremstillingspriser kan beregnes. Driftsgrensanalysen minder meget om B-regnskabet fra 1918 – og har den fordel frem for Produktionsgrensopgørelsen, at alle indsatsfaktorer er aflønnet, og der kan foretages en beregning af fremstillingsprisen for bedriftens væsentligste produkter.

Regnskabskontorer I 1910-11 påbegyndte den første regnskabskreds udarbejdelse af regnskaber. Samsø var de første. Første år hos 11 medlemmer. Regnskabskredsene var en del af de lokale landboorganisationers faglige arbejde. Dette arbejde havde dengang hovedvægten på at forbedre husdyrsholdets og markbrugets effektivitet. I begyndelsen var det således typisk planteavlskonsulenter, der i vinterperioden kunne forestå udarbejdelse af regnskaber, for medlemmerne der ønskede dette.

Flere og flere landbrugsregnskaber, især efter moms og regnskabspligt Igennem 1920'erne og 30'erne dannedes stadig flere landbrugskredse, der forestod regnskabsudarbejdelse. I 1935 var der således 79 regnskabskredse, der udarbejdede godt 5.000 regnskabsopgørelser. I 1956 var der 120 regnskabskredse, og der blev udarbejdet cirka 12.000 opgørelser. I 1965 blev der udarbejdet cirka 22.000 regnskaber. Med indførelse af moms og regnskabspligt steg antallet voldsomt i 1970'erne.

Agronomer og landbrugsteknikere som regnskabskonsulenter I de første mange år var regnskabskonsulenterne uddannet på enten Landbohøjskolen som agronomer eller som landbrugstekniker fra Vejlbys Landbrugsskole. Indfaldsvinklen var, at man skulle have landbrugsfaglig viden for at kunne rådgive landmænd om økonomi og regnskab. Landbrugsteknikere kunne vælge en økonomilinje på uddannelsen, og på Landbohøjskolen kunne ligeledes vælges økonomifag. For at få tilstrækkelige kandidater med interesse for økonomi indførtes på Landbohøjskolen i 1980'erne en selvstændig uddannelse, som var en kombination af agronomiske og økonomiske fag, men relativt få valgte denne linje.

På grund af manglen på agronomer med interesse for økonomi blev der i 1980'erne åbnet op for, at revisorer og kandidater indenfor økonomi kunne anvendes som regnskabskonsulenter.

*Fokus på
landbrugsfaglighed
præger landmandens
regnskab*

I modsætning til andre erhverv har der altså altid været megen fokus på det landbrugsfaglige indhold i den økonomiske rådgivning. Og dette præger fortsat det økonomiske arbejde, hvor mange nøgletal og regnskabsmæssige analyser og opstillinger er med udgangspunkt i faglige termer og ikke de alment gældende regnskabstermer fra revisionsbranchen i øvrigt. Først fra 2009 blev regnskabet udarbejdet med et eksternt regnskab i henhold til den gældende årsregnskabslov.

*Internt regnskab til
rådgivning og analyse*

Og det er fortsat sådan, at det interne regnskab anvendes til drøftelse med landmand og kreditgiver fremfor det eksterne regnskab. Tilsvarende anvendes den interne regnskabsopstillingsform til statistiske analyser og til indberetning til DST. At vi indenfor landbruget vurderer størrelse ud fra normtimer, produktionsomfang som antal dyr og areal i stedet for ud fra omsætning og klassiske økonomiske nøgletal, skyldes altså i høj grad, at økonomirådgivning og faglig rådgivning har været tæt integreret i form af samme uddannelsesmæssige baggrund og samme rådgivningscentre. Der har altid været fokus på et tværfagligt samarbejde i rådgivningen.

Der var i nogen grad en fælles kontoplan for regnskaberne hos de mange regnskabskontorer. Alligevel var der mange individuelle tiltag i kontering og præsentation af regnskabet, så længe det foregik på manuel basis.

*Opbygning af
regnskabssystem S72*

I 1960'erne påbegyndte landboorganisationerne opbygning af et fælles regnskabs- og konteringsystem. Dette blev kaldt S72, idet opstart var i 1972.

*Oprettelse af Landbrugets
EDB-Center*

Det tværfaglige samarbejde gav sig også udslag i, at mejerier og slagterier i 1960'erne i fællesskab ønskede at forbedre og udvikle dataarbejdet, og da landmændene blev enige om at oprette Landbrugets EDB-Center (LEC), var det naturligt at inddrage udarbejdelsen af et elektronisk regnskabssystem som alle rådgivningskredse så ejede i fællesskab. Dette dannede udgangspunkt for det unikke regnskabssystem (S72). Det er baseret på fælles kontoplan og fælles vedligeholdelse af systemet på det Faglige LandsCenter (nu Seges). På grund af den teknologiske udvikling blev det moderniseret til Ø90 i 1990, men grundprincipperne og mange moduller er fortsat baseret på S72.

*Samme kontering –
kvalitetsløft i analysedata*

Opbygning af konterings- og regnskabssystemet S72 medførte, at de kredse, der anvendte systemet automatisk, anvendte samme konto- og regnskabsopbygning, hvilket medførte et betydeligt kvalitetsløft i data og bedre analysegrundlag. S72 var baseret på en central database. Udvikling og drift foregik og (foregår stadig) i tæt samspil mellem Det Faglige LandsCenter (nu Seges) med Landbrugets EDB-Center (LEC) - der siden er overtaget af IBM.

S72 blev opbygget så systemet kunne håndtere bogføring, moms, skatteopgørelse, driftsregnskab og bidragsregnskab samt 'sammenligningstal.' Driftsregnskabet og Bidragsregnskabet blev oprindeligt kaldet 'Beretningsregnskaber.' De var opbygget efter inspiration fra Det Landøkonomiske Driftsbureau, og anvendtes til såvel landbrugets statistiske arbejde til indberetning til Driftsbureauet og senere Jordbrugsøkonomisk Institut. Beretningsregnskaberne indgik naturligvis også i rådgivningsarbejdet med de enkelte landmænd og i kommunikationen med de finansielle og offentlige institutioner. Sammenligningsværktøjet 'Dit regnskab sammenlignet med andre' var et meget populært produkt i 1980'erne og var ligeledes baseret på driftsregnskabets opbygning.

I 1983 var der 115 foreningsejede kredse, der udarbejdede knap 70.000 regnskaber. Af disse blev halvdelen indberettet til Landboorganisationernes database som 'Beretningsregnskaber.' Godt 2.500 af disse 35.000 driftsregnskaber havde også bi-

dragsregnskabet. Indberetning til statistik af regnskaber skete med udgangspunkt i Driftsregnskabet, hvor der var en meget stor grad af data overlap.

*Ø90 er i dag
omdrejningspunktet for alle
økonomiske analyser*

Anvendelsen af Ø90 af langt hovedparten af alle landmænd til alle økonomiske registreringer er omdrejningspunktet for økonomiske analyser på den enkelte drift og rapportering til kreditgivere. Herunder at der foregår en udpræget grad af benchmarking, således at den enkelte landmand kender sit niveau, og ved hvor der er forbedringsmuligheder. En årsag hertil er, at de faglige nøgletal fra fx kvæg-, svin-, og markdatabaser indgår sammen med regnskabsoplysningerne. Dette gør det muligt at give en rådgivning baseret på såvel faglige som økonomiske data. Tilsvarende gælder i forhold til statiske analyser og indberetning til DST.

*Opbygning af dagens
regnskabssystem Ø90*

Med opbygning af Ø90 fra 1990 blev det muligt at foretage overførsel af regnskaber fra Ø90-regnskabssystemet til statistik automatisk.

*Ensrettet og automatiseret
opsamling af data fra
regnskabet*

Gennem de seneste årtier er dataopsamling i forbindelse med overførsel af regnskabet til DST blevet yderligere automatiseret og ensrettet. Dette er sket for såvel at rationalisere arbejdet, men i høj grad også for at dataanvendelse og analyser er baseret på fælles grundlag mellem 'offentlig anvendelse' og erhvervets analyser.

*Data fra regnskabet
logges på et
referencenummersystem*

Alle centrale data i regnskabet logges på et referencesystem og opbevares til såvel økonomiske analyser, benchmarking samt overførsel til DST. Dette logningssystem bliver løbende vedligeholdt og tilpasset de ønsker og krav, der må være fra brugerne. Dette skaber sammenhæng i såvel begreber som indhold i de data, som en landmand ser i sit regnskab, og over til en national analyse om landbrugets økonomi, som måtte være foretaget af fx forskere på et universitet. Sammenhængen starter ved, at der tages stilling til fx enhver ny omkostning eller indtjening, om hvorledes den ønskes behandlet i kontosystemet. Det kontonummer og den placering den får, skal så følges hele vejen igennem fra kontering, regnskabsudarbejdelse, budget, benchmarking, anvendelse i statiske analyser og indberetning til DST – og dermed også anvendelse blandt myndighedsanalytikere og forskere.

9. Publikationer

Regnskaberne anvendt i mange publikationer

En lang række forskellige publikationer har været udgivet på grundlag af regnskaber fra danske landbrug. En stor del har været serier, som er udgivet årligt. Herudover har regnskaberne leveret bidrag til en lang række specialundersøgelser, som hver især omhandler specifikke emner. En del er foregået inden for landbrugets egne organisationer, en del på forskellige skoler og højere læreanstalter, og endelig er meget blevet skrevet og beregnet i de institutioner, som siden 1916 har indsamlet og behandlet regnskaberne.

Her skal blot gennemgås de serier af publikationer, som Det landøkonomiske Driftsbureau og efterfølgende institutter har udsendt.

9.1 Regnskabsresultater fra danske Landbrug

Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold blev fra 1944/45 delt i to

Fra og med regnskabsåret 1916/17 udkom *Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold. Regnskabsresultater fra danske Landbrug*. Serien udkom med nogenlunde samme titel hvert år indtil omkring 1970. Publikationen fra 1916/17 var på 48 sider, men i de følgende år blev den udvidet, og fra 1944/45 udkom der en 1. del og en 2. del, som tilsammen var på flere hundrede sider. 1. del udkom sidst på året i det afsluttede regnskabsår, 2. del ca. et år senere med en mere grundig gennemgang.

Meget mere end regnskabsstatistik

Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold indeholdt ikke alene regnskabsdata, men også meget andet statistik med relevans til landbrug: Priser, høstudbytte, mælkeydelse, lange tekstmæssige beskrivelser, vejrforhold, mund- og klovesyge, import/eksport og meget andet.

Husholdningsudgifter herunder "øre pr. normalkostdag"

Der var også et afsnit om husholdningsudgifter, som fx omfattede *øre pr. normalkostdag*, se figur 26. Endelig var der tabeller, som viste regnskabsresultater for hver enkelt deltagende bedrift, dog uden at nævne navne.

Fra grå til gul og senere kun regnskabsstatistik

Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold. Regnskabsresultater fra danske Landbrug blev til blot *Regnskabsresultater fra danske Landbrug* omkring 1970, hvor omslagets farve også skiftede fra grå til gul. Efterhånden blev publikationerne tyndere, og de koncentrerede sig om den egentlige regnskabsstatistik. 2. del var driftsgrensstatistikken. Fra 1977 blev Det landøkonomiske Driftsbureau afløst af Jordbrugsøkonomisk Institut.

1. del bliver Landbrugsregnskabsstatistik, 2. del bliver Økonomien i landbrugets driftsgrene

1. del af *Regnskabsresultater fra danske Landbrug* blev til *Landbrugsregnskabsstatistik* fra regnskabsåret 1980/81 og blev endvidere benævnt *Serie A*. 2. del blev til *Økonomien i landbrugets driftsgrene*, skiftede farve fra gul til olivengrøn og blev benævnt *Serie B*. Og sådan forblev det resten af den tid, hvor regnskabsstatistikken blev udarbejdet på Jordbrugsøkonomisk Institut og efterfølgerne Statens Jordbrugsøkonomiske Institut, Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut samt Fødevareøkonomisk Institut. Serie B blev dog fremstillet i ny version fra 1991/92 efter at have været fraværende i to år. Serie A blev ændret væsentligt omkring år 2000.

Serie A og Serie B

Figur 26. Eksempel på opgørelse af husholdningsudgifter. 1924/25

	Under 10 ha	10–20 ha	20–30 ha	30–50 ha	50–100 ha	Over 100 ha	Alle Ejen- domme
Antal Regnskaber.....	46	58	91	120	56	31	402
Udgifternes Sammensætning:							
Flæsk.....	16	16	16	18	18	18	17
Anden Hjemmeslagtning.....	1	2	3	4	5	9	4
Æg og Fjerkræ.....	12	11	10	11	10	8	10
Mælk.....	8	11	11	12	12	14	11
Kartofler.....	5	6	5	6	6	7	6
Havesager.....	4	4	3	3	3	5	4
Brændsel.....	11	14	13	14	14	19	14
Kontante Indkøb (Kolonialvarer m. m.)..	100	106	109	114	120	121	111
Forrentning.....	4	3	3	3	3	4	3
Husleje.....	9	9	9	9	11	11	10
Husmoderens Arbejde.....	52	29	20	15	8	2	20
Pengeløn til Medhjælp.....	2	12	16	19	21	26	16
Kost til Medhjælp.....	3	18	24	29	32	36	24
Ialt 1924–25.....	227	241	242	257	263	280	250
do. 1923–24.....	206	215	231	243	246	252	232
do. 1917/18–1924/25 ..	211	227	241	255	269	283	248
Folkeholdets procentiske Andel i de samlede Husholdningsudgifter 1924–25...	13.1	32.6	43.3	50.3	55.0	68.7	43.9

Anm.: Husholdningsudgifterne er målt i øre pr. normalkostdag.

Kilde: Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold 1924-25. Det landøkonomiske Driftsbureau.

Driftsgrene bliver til produktionsgrene

Efter at være overflyttet til Danmarks Statistik udkom landbrugsregnskabsstatistikken for 2008 og 2009 under navnet *Regnskabsstatistik for landbrug*. Fra 2010 udgør landbruget størstedelen af *Regnskabsstatistik for jordbrug*. *Økonomien i landbrugets driftsgrene* blev til *Økonomien i landbrugets produktionsgrene* og udkommer stadig (seneste udgave for 2015) som publikation under dette navn.

Internet

Fra engang i 1990'erne har regnskabsstatistikkerne foruden i bogform været tilgængelige på internettet. Hos Danmarks Statistik findes data såvel i *Statistikbanken* på www.statistikbanken.dk og som publikationer mv. på www.dst.dk/da/Statistik/emner/landbrug-gartneri-og-skovbrug.

9.2 Relaterede publikationer

En stribe andre publikationsserier udsprang fra de oprindelige *Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold*.

Serie C: Landbrugets prisforhold fandtes også i 1970'erne, men blev til Serie C fra 1980/81. Fra 1999 kom gartneriprodukter med, og publikationen skiftede navn til *Jordbrugets prisforhold*. Under dette navn udsendes den stadig en gang om året.

Serie D: Gartneriregnskabsstatistik. Startede med årgang 1980 og blev udgivet parallelt med serie A, i store træk med samme definitioner. Gartneriregnskabsstatistikken blev oprettet dels pga. anbefalinger fra et nedsat udvalg, dels som tilpasning til EF-krav, da man i FADN både nu og dengang betragter gartneriet som en del af det samlede jordbrugserhverv. Efter overflytning til Danmarks Statistik udkom den

- under navnet *Regnskabsstatistik for gartneri* for regnskabsårene 2008 og 2009, men har siden regnskabsåret 2010 været en del af *Regnskabsstatistik for jordbrug*.
- Serie E: Heltidslandbrugets økonomi* blev til serie E i 1981/82, men udkom også nogle gange inden da. Fra 1993/94 indgik serie E i serie A.
- Serie F: Fiskeriregnskabsstatistik*. Ikke en del af jordbruget, men statistikken blev organisatorisk placeret sammen med jordbrugets regnskabsstatistikker. Udkom første gang for regnskabsåret 1995 – efter overflytning til Danmarks Statistik under navnet *Regnskabsstatistik for fiskeri*. Indgår fra regnskabsåret 2013 i *Regnskabsstatistik for fiskeri og akvakultur*.
- Serie G: Regnskabsstatistik for økologisk jordbrug*. Udkom første gang for regnskabsåret 1996/97 og fortsatte efter overflytning til Danmarks Statistik under samme navn, indtil den blev en del af *Regnskabsstatistik for jordbrug* fra regnskabsåret 2010.
- Serie H: Regnskabsstatistik for akvakultur*. Ikke en del af jordbruget, men blev organisatorisk placeret sammen med fiskeriregnskabsstatistik. Udkom første gang for regnskabsåret 2004 og fortsatte efter overflytning til Danmarks Statistik under samme navn, indtil den blev en del af *Regnskabsstatistik for fiskeri og akvakultur* fra regnskabsåret 2013.

10. Kilder

Regnskabsstatistik for jordbrug, årgange 2010-2015	Danmarks Statistik
Regnskabsstatistik for landbrug, årgange 2008 og 2009	Danmarks Statistik
Statistisk Årbog, årgange 1916-2015	Danmarks Statistik
Statistikbanktabeller	Danmarks Statistik
Detaljerede tabeller på dokumentationsside	Danmarks Statistik
www.dst.dk/da/Statistik/emner/landbrug-gartneri-og-skovbrug/jordbrugets-regnskaber	
Regnskabsstatistik for landbrug, årgange 1977-2007	Fødevareøkonomisk Institut (tidligere Jordbrugsøkonomisk Institut, Statens Jordbrugsøkonomiske Institut og Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut
Landbrugsregnskabsstatistik 1973/74-93/94 – udvikling i struktur og økonomi siden EF-tilslutningen	Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, rapport nr. 86
Undersøgelser over landbrugets driftsforhold, del I og del II, årgange 1916/17-	Det landøkonomiske Driftsbureau
Regnskabsresultater fra danske landbrug 1916-1976	Det landøkonomiske Driftsbureau
Landbrugets økonomi i 50 år 1918-1968	Det landøkonomiske Driftsbureau
25 års undersøgelser over landbrugets driftsforhold 1918-43	Det landøkonomiske Driftsbureau
Dansk landbrugs strukturudvikling siden 2. Verdenskrig	Niels Kærgård og Tommy Dalgaard
Danmarks medlemskab af EF og EU	www.danmarkshistorien.dk
Fra systemskifte til besættelse, 1901-1940	www.danmarkshistorien.dk
Landbrugets udvikling i 1800 og 1900-tallet	www.denstoredanske.dk
For og imod EF	www.denstoredanske.dk
Landbrug og landbrugspolitik	www.vimu.info
Hvordan kom Danmark med i EF?	www.eu.dk
Tidslinje for EU's landbrugspolitik	www.mfvm.dk
EU's landbrugspolitik	da.wikipedia.org
Landbrugsstøtte	www.mfvm.dk
Den fælles landbrugspolitik	europa.eu
Økonomisk vækst i Danmark, bind II: 1914-1970	Svend Åge Hansen, Københavns Universitet, Institut for økonomisk historie
Technical and Economic Changes in Danish Farming	Det landøkonomiske Driftsbureau
Statshusmandsbrug	da.wikipedia.org
Husmand	www.denstoredanske.dk
Jordlovgivning	www.refsvindinge-1950.dk
Husmandsstedets historie 1899-1960	www.bygningskultur2015.dk
Jordlove (jordlovgivningen i Danmark)	www.denstoredanske.dk
Husmænd	www.danmarkshistorien.dk
Udstykningsstiden går på hæld 1946-65	www.statensnet.dk
EU's landbrugspolitik – i fortid og fremtid	Paul Rye Kledal, orgprints.org

---

**DANMARKS
STATISTIK**

Danmarks Statistik
Sejrøgade 11
2100 København Ø

Tlf. 39 17 39 17
www.dst.dk
dst@dst.dk